

**BİR SELÇUKLU ESERİ OLAN SİVAS SÂHİBİYE
MEDRESESİNİN OSMANLI MÜESSESESİ OLARAK
KULLANIMI, BAKIM VE ONARIMI**

**THE USE, MAINTENANCE AND REPAIR OF SİVAS
SÂHİBİYE MADRASA AS AN OTTOMAN INSTITUTION**

Okan KÜSGÜN*

Öz

Sâhib Ata Fahreddin Ali, Türkiye Selçuklu Devleti döneminde hayırseverliği ile tanınan bir devlet adamıydı. Ömrüne birçok vakıf eser sığdırdı. Bunlardan birisi de 1271 yılında yaptırdığı Sivas Sâhibiye Medresesi ve Külliyesi'ydi. Medresesi ile birlikte mescidi, aşevi ve çeşmesi olan bu eser Selçuklu devrinde önemli bir ilim kurumuydu. Osmanlıların Sivas'ta egemenlik kurmaları ile birlikte şehirde bulunan Selçuklu eserleri de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi. Osmanlıların, Selçuklulardan kalan miras üzerine geliştirmiş oldukları politikalar ile bu eserler korunup, işleyişine devam ederek bir Osmanlı müessesesine dönüştü. Sivas Sâhibiye Medresesi de Osmanlı devrinde bir eğitim ve vakıf kurumu olarak faaliyetlerine devam etti.

Çalışmamızda Sivas Sâhibiye Medresesi'nin Osmanlı müessesesine dönüşümü üzerinde duracağız. Bu medresenin Osmanlı devrinde bir eğitim ve vakıf kurumu olarak işleyişinden bahsedip, Sivas'ta Osmanlı devri sosyal hayatında Sâhibiye Medresesi'nin konumuna değineceğiz. Bunlara ilave olarak da zaman zaman tahrib olmuş olan bu yapının geçirdiği onarımları anlatacağız.

* Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye, okanksgn@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-3288-2920>

•
Anahtar Kelimeler

Sâhib Ata Fahreddin Ali, Medrese, Sâhibiye Medresesi, Gök Medrese, Müessesesi, Selçuklular

•
Abstract

Sâhib Ata Fahreddin Ali was a statesman known for his benevolence during the period of Sultanate of Rum. Many waqfs has been constructed by him throughout his life. One of them was Sivas Sâhibiye Madrasa and Complex, which he built in 1271. This work which has a mosque, a soup kitchen and a fountain together with its madrasa, was an important scientific institution in the era of Seljuk. Due to the sovereignty of Ottomans in Sivas, Seljuk works existing at the city came under the domination of the Ottoman Empire. As a result of the policies Ottomans developed on the heritage of the Seljuks, these works were protected and turned into an Ottoman institution by continuing their function. Sivas Sâhibiye Madrasa too, continued to function as an educational institution as well as a charitable institution in the Ottoman period.

This study will focus on the transformation of Sivas Sâhibiye Madrasa into an Ottoman institution. We will mention the function of this madrasa as an educational and charitable foundation in the Ottoman period and will refer to the position of Sâhibiye Madrasa in everyday life of the Ottoman period in Sivas. Lastly, we will express the repair of this building which has fallen into ruin at times.

•
Keywords

Sâhib Ata Fahraddin Ali, Madrasa, Sâhibiye Madrasa, Gök Madrasa, Foundation, Seljuks



GİRİŞ

“Okumak, anlamak” manasına gelen “ders” kökünden türemiş bir kelime olan “medrese”, terim anlamı olarak ders okutulan eğitim kurumuna karşılık gelmektedir.¹ Bir eğitim kurumu olarak ilk medresenin nerede ve ne zaman inşa edildiği konusunda çeşitli iddialar mevcuttur. Bu iddialar içerisinde en çok kabul edilen görüş ise Türklerin İslam dünyasına girişleri ile birlikte medresenin bir müessese olarak ortaya çıktığı düşüncesidir. Esasen İslamiyet’in ilk yıllarından itibaren eğitim ve öğretim camiler aracılığıyla yapıyordu. Zamanla cami mekânına yapılan ilaveler ile birlikte medrese benzeri yapılar görülmeye başladı. Bu yapıların gelişmesiyle de müstakil olarak ve belli bir sanat üslubuna sahip olan medreseler inşa edildi. İnşa edilen ilk medreselerde verilen eğitim camilere nazaran daha disiplinliydi ve belli bir organizasyona sahipti. Bu disiplin ve organizasyon da medreselerin bağımsız bir eğitim kurumu haline gelmesinde büyük rol oynadı. Selçuklular döneminde kurulan Nizâmiye Medreseleri, eğitim-öğretim maksadıyla inşa edilen medreselerin en ciddi örnekleriydi. İlerleyen yıllarda da Türkler, fethettikleri yerlerde kuruluş amacıyla örtüşen yeni medreseler yaptılar. Böylece Anadolu’da da çok sayıda medrese inşa edilmiş oldu. Türklerin Anadolu’da kurduğu medreseler, yıllar geçtikçe hem yapı olarak hem de bir eğitim kurumu olarak gelişme gösterdi. Medreselerdeki bu sürekli gelişim ile birlikte ortaya çıkan anlayış, Osmanlı Devleti’nin medrese anlayışının oluşmasına da kaynaklık etmiş oldu.²

Milletlerin ihtiyaç ve duyguları, oluşturdukları müesseseler aracılığı ile tezahür eder.³ İyilik, yardımlaşma ve dayanışmanın İslamiyet’te önemli bir yerinin olması, bu duyguların bir ifadesi olarak vakıf müessesesini ortaya çıkarmıştır. Terim anlamı olarak vakıf “bir malın maliki tarafından, dini içtimai ve hayri bir gayeye ebediyen tahsisi”⁴ manasına gelir. Vakfı daha net bir ifade ile “bir

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 2011, s.1313,1314; Nebi Bozkurt, “Medrese”, *DİA*, C. XXVIII, Ankara 2003, s. 324.

² Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara 1991, s. 65; Selami Sönmez, *Anadolu’daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1992, s. 129-135; Bozkurt, “Medrese”, s. 325; Abdülkerim Özyayın, “Nizâmiye Medresesi”, *DİA*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 188; Mefail Hızlı, “Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2, Bursa 1987, s. 277.

³ Bahaeddin Yediyıldız, “Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumuna ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 15, Ankara 1982, s. 35.

⁴ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *DİA*, C. XLII, İstanbul 2012, s. 475.

malı insanların yararı için Allah yoluna adanmak” şeklinde açıklamak da mümkündür. Vakıflar dini, sosyal ve eğitim alanlarında etkindir. Bir hayır müessesesi olarak ortaya çıkan vakıf kurumu İslamiyeti kabul etmeleri ile birlikte Türkler arasında da faal bir şekilde görülmeye başlamıştır. Bu müessese Selçuklu döneminde büyük gelişme göstermiş ve Osmanlılar ile birlikteyse en parlak çağını yaşamıştır.⁵

Türkiye Selçukluları döneminde medreseler çoğunlukla birer vakıf müessesesi olarak kurulmuştur. Vakfiyelerinde de medreselerin işleyişi ile birlikte uyulacak şartlar belirlenmiştir. Böylece de eğitimin ücretsiz bir şekilde yapılması, öğrencilerin barınma, yiyecek ve muhtelif masraflarının vakıf gelirlerinden karşılanması amaçlanıp belli bir disiplin içerisinde eğitim-öğretim faaliyetinin sürdürülmesi hedeflenmiştir. Osmanlı Devleti’nde de eğitim faaliyetleri çoğunlukla vakıflar aracılığı ile yürütüldü. Böylece de Osmanlılar, Selçuklulardan miras almış olduğu eğitim-vakıf kurumunun üzerine eklemeler yaparak devamını sağladı.⁶

Malazgirt Savaşı’nın ardından Anadolu’ya gelen Türkler, bu coğrafyada başarılı fetih hareketlerine girişerek burada önemli devletler kurdular. Böylece siyasi açıdan Türkleşme sürecine başlayan Anadolu, bu devletler sayesinde imar ve müessese açısından da Türkleşmeye sürecine girmiş oldu. Bu durumun bir sonucu olarak da Bizans döneminden kalma birçok kent birer Türk şehrine dönüştü. Sivas da bu şehirlerden birisiydi. Sivas’ta Türk egemenliği Danışmendiler ile birlikte başladı. Danışmend Gazi’nin harap halde bulunan şehri ele geçirip imar etmesi ile başlayan siyasi ve kültürel yönden Türkleşme süreci Türkiye Selçukluları, Eratna ve Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti dönemlerinde de devam etti. Bu süreçte Sivas’ta birçok eser inşa edildi. Anadolu’nun İslamlaşma sürecinin en iyi yansıması olan “Ulu Camii”, eğitim müessesesi olarak “Buruciye Medresesi”, “Çifte Minareli Medrese” ve “Sâhibiye Medresesi”, tıp merkezi olan “Darü’ş Şifa” bu süreçte inşa edilen ve günümüze kadar ulaşan eserlerdendir. Ayrıca, Türklerin Anadolu’ya getirdiği sanat üslubu olan kümbet mimarisinin en iyi örneklerinden birisi de “Şeyh Hasan Türbesi (Güçük Minare)” adı ile burada inşa edildi. Şehir gerek bu yapılar ve gerekse kurulan çeşitli müesseseler ile birlikte Osmanlı hâkimiyeti öncesinde de ilmi ve

⁵ İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara 2017, s. 287, 292; İsmet Kayaoğlu, “Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış”, *Vakıf Haftası Dergisi*, S. 2, Ankara 1985, s. 24.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 2014, s. 3; Kayaoğlu, a.g.m., s. 24; Yediyıldız, “Müessese-Toplum”, s. 24; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 2014, s. 159.

kültürel yönden oldukça ileri durumdaydı. Sivas'ın Selçuklular döneminde almış olduğu "Yücelik Beldesi (*Dar ul âlâ*)" unvanı da bu durumu kanıtlıyordu.⁷

Sivas Sâhibiye Medresesi ve Külliyesi

Sivas'ta kendi adı ile anılan medreseyi yaptıran Sâhib Ata Fahreddin Ali, Türkiye Selçuklu Devleti'nin son döneminde etkin olan devlet adamlarındandır. Ali b. Hüseyin el-Hac Ebubekir Konevi ise onun tam adıdır.⁸ Sâhib Ata'nın doğum tarihinin 1210 ila 1220 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁹ Türkiye Selçuklu Devleti bünyesindeki hizmeti, Emir-i Dad'lık görevine atanmasıyla başlamıştır. Daha sonra devlet kademesinde vezirlik ve saltanat naibliği görevine kadar yükselmiştir.¹⁰ Vezirlik görevini, Moğolların Türkiye Selçukluları üzerindeki baskılarının şiddetle hissedildiği bir dönemde ifa eden Sâhib Ata, 1288 yılında kendi vakıf arazisi olan Nadir Köyü'nde vefat etmiştir.¹¹ Zenginliği ile tanınan Sâhib Ata, iyilik ve hayır işlerine oldukça önem veren bir karakterdi. Zaten "Sâhib" unvanını almasının nedeni de buydu. Devrin kaynaklarında "Ebu'l Hayrat" olarak kaydedilen hayırsever devlet adamı, henüz Emir-i Dad görevinde iken ilk vakıf eseri olan "İshaklı Kervansarayı"¹²'ni yaptırdı. O, ömrüne toplam on sekiz vakıf eser sığdırmıştı.¹³ Bu eserlerden birisi de

⁷ *Danışmend Gazi Destanı*, haz. Necati Demir, Ankara 2006, s. 58; Niğdeli Kadı Ahmed, *El Veleddü's Şefik Ve'l Hafidü'l Halik*, çev. Ali Ertuğrul, C. I, Ankara 2015, s. 431; İbn Bibi, *Ahbar ı Selçuk i Rum*, Tahran 1350, s. 88,96; Aksarayi, *Müsameretü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 13; Aziz b. Esterabadi, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2014, s. 243-246; Ebu'l Fazl Nebiyi, *Tarikh ale Chopan*, Tahran 1352, s. 267, 268; Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 2005, s. 129-140; Kemal Göde, *Eratnalılar*, Ankara 2000, s. 64; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 2014, s. 71-86; Behnam Mahmood Penah, *Torkan Dar Gozar Tarikh*, Tahran 1387, s. 31,32; Kayaoğlu, a.g.m., s. 22; Sema Doğan, "Kümbet", *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s. 547; Abdullah Kaya, "Selçuklular Döneminde Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kocaeli 2008, s. 217.

⁸ Sadi Bayram, Ahmet Hamdi Karabacak, "Sâhib Ata Fahri'd-din Ali'nin Konya İmareti ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara 1981, s. 52.

⁹ Zehra Odabaşı, 1288 yılında vefat eden ve devrin kaynaklarında "ihtiyar vezir" olarak kaydedilen Sâhib Ata'nın bu tarihler arasında doğmuş olabileceğini düşünmektedir. (Zehra Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, İstanbul 2019, s. 28.)

¹⁰ İbn Bibi, *El Evamiri'l Ala'ıye Fi'l Umuri'l Ala'ıye*, çev. Mürsel Öztürk, C. II, Ankara 1993, s. 123, 143, 156; Aksarayi, a.g.e., s. 45.

¹¹ Odabaşı, a.g.e., s. 71.

¹² Konya-Afyon yolu üzerinde bulunan Sultandağı (İshaklı) İlçesi'nde inşa edilmiştir. Kalın ve kuvvetli duvarlarla çevrelenmiş ve kesme taştan yapılmıştır. (*Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, s. 163-166.)

¹³ Erdoğan Merçil, "Sâhib Ata", *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 515-516; Odabaşı, a.g.e., s. 44.

vakfiyesinde “*Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye*” olarak kaydedilen ve on sekizinci yüzyılda Gök Medrese adını alacak olan Sâhibiye Medresesi ve Külliyesi’ydi.

“*Sivas beldesi içinde Kale kapusu karşısında*”¹⁴ inşa edilen Sâhibiye Medresesi’nin vakfiyesi günümüze “*tesadüf eseri bozuk bir kopya*”¹⁵ şeklinde ulaşmıştır. Konya Kadısı Ebu Bekr bin Ahmed Urmevi tarafından onaylanan vakfiyeye göre Sâhibiye Medresesi yazlık-kışlık odaları, abdestliği, iki minaresi, girişinde bir mescidi, geniş avlusu, çeşmesi ve dışarısında da bir Dar-ı Ziyafet’i olmak üzere külliye şeklinde, 1271 yılının Ağustos ayında Sâhib Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır.¹⁶ Taç kapı üzerine çifte minare inşa etmenin Anadolu’da ilk örneği¹⁷ olan bu medresenin mimarının Kalüyanü’l Konevi olduğu bilinmektedir.¹⁸ Ancak mimarının ismi vakfiyesinde geçmez. İstilalar neticesinde tahrib olmuş medrese ve mabetleri yeniden inşa ederek ilmi yeniden canlandırma düşüncesi Sâhibiye Medresesi’nin inşa edilmesindeki en önemli amacı oluşturur.¹⁹ Ayrıca Sivas Sâhibiye Medresesi’nin kitabesinde III. Keyhüsrev’in “*Şahenşahü’l Muazzam*” unvanı bulunur. Sâhib Ata Fahreddin Ali’nin unvanları arasında “*Sâhibü’l A’zam*”, “*Ebu’l Hayrât ve’l Hasenât*”, “*ed-Düstüru’l Muazzam*” ve “*Fahrü’d Devlet’ı ve Din.*” de vardır.²⁰

Sivas Sâhibiye Medrese ve Külliyesi’nin personel sistemi ve işleyişi vakfiyesinde belirtilmiştir. Vakfiyeye göre medresede bir müderris, iki müd, yirmi de öğrenci olmalıdır. Ayrıca mescidinde imam ile müezzin, kütüphanesinde kitapları korumakla görevli personel, bir kapıcı ve bir de ferraş medresede bulunan diğer görevlileri oluşturmaktadır.²¹ Bunlara ek olarak mütevellî, cabî, aşçı, tamir ustası, nakib ve müşrif de medresenin diğer personelleri arasındadır.²² Sâhibiye Medresesi’nin ekonomik durumu ise gelir gider dengesine göre ayarlanmıştı. Medresenin kurulduğu dönemde gelir

¹⁴ Bayram-Karabacak, a.g.m., s. 53.

¹⁵ Turan, a.g.e., s. 135; Vakfiyeyi Türkçe’ye tercüme eden Sadi Bayram ile Ahmet Hamdi Karabacak, Osman Turan’ın bozukluk olarak kast ettiği durumu daha açıklayıcı bir şekilde ifade etmişlerdir, Onlara göre “*Orijinalinin ciltli, tezhibli bir kitap şeklinde olduğunu sandığımız, vakfiyenin sayfaları karışmış, katip de Arapça olduğu için, cümlelerin geliş sırasına ve manasına bakmayarak, tabiri caizse çalاکalem kopya etmiştir.*” (Bayram-Karabacak, a.g.m., s. 54n.)

¹⁶ Bayram- Karabacak, a.g.m., s. 53; Sivas Sâhibiye Medresesi’nin mimari açıdan detaylı bilgileri için bkz. Orhan Cezmi Tuncer, *Sivas Gök Medrese (Sahip Ata Fahrettin Ali Medresesi)*, Ankara 2008, s. 36-188.

¹⁷ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1989, s. 148.

¹⁸ N. Burhan Bilget, *Gök Medrese*, Ankara 1989, s. 4.

¹⁹ Bayram- Karabacak, a.g.m., s. 53.

²⁰ Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta’mir)*, Ankara 2001, s. 27.

²¹ Bayram- Karabacak, a.g.m., s.53; Turan, a.g.e., s. 136.

²² Odabaşı, a.g.e., s. 214.

kaynağının çok olması, bu vakfın ekonomik olarak ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Araziler dışında yetmiş iki adet dükkânın medreseye vakfedilmesi burasının ekonomik gücünü oluşturur.²³

Selçuklu devrinde müderris, devletten herhangi bir maaş almıyordu. Onların aylık gelirleri vakıf gelirlerinden sağlanıyordu. Bu durum da müderrisin, bir medreseyi tercih etmesinde medresenin ekonomik gücünü göz önüne almasına sebep olmuştu. Aynı şekilde bir medresenin de iyi bir müderrisi kadrosuna katması için ona ekonomik olarak güvence vermesi gerekiyordu. Sâhibiye Medresesi'nin devrin gelir açısından en zengin vakıflarından birisi olması müderris tercihi noktasında elini rahatlatmıştı. Kurulduğu devirde, müderris maaşının 150 dirhem olduğu Sâhibiye Medresesi, devrin medreselerine kıyasla en ön sırada bulunuyordu. Yirmi öğrencisi bulunan medrese, en üst düzeyde olan bir öğrenciye 15 dirhem burs verirken, 165 dirhemlik toplam burs giderleriyle de İnce Minareli Medrese'den sonra devrin ikinci medresesiydi. Eğitime ayrılan toplam 4740 dirhem, eğitim giderlerine personel giderlerinin eklenmesiyle de toplam 8120 dirhem ile devrin eğitime en çok harcama yapan ikinci medresesidir. Ayrıca medresede çalışan dördü idari, beşi din, altısı da hizmetli olmak üzere toplam on beş görevliyle de dönemin medreseleri arasında idari ve hizmetli kadrosu açısından ikinci sıradadır.²⁴

Sâhibiye Medrese ve Külliyesi'nin işleyiş şekli de vakfiyesinde geçer. Vakfiyede en dikkat çekici olan medresede görev yapacak olan müderrisin Şafii mezhebinden seçilmesi gerektiğinin belirtilmesidir. Ancak bu atamaya bir şerh düşünülmüş ve o bölgede Şafii mezhebinden bir müderrisin bulunmaması halinde Hanefi mezhebinden olan bir müderrisin bu göreve seçilebileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Şafii mezhebenden bir müderris bulunduğu Hanefi müderrisin görevini bırakacağı da ilave edilmiştir. Vakfiyede dervişlerin hangi mezhepten olduklarına bakılmaksızın, ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği de ek olarak aktarılmıştır.²⁵ Medresede bulunanların görevlerini ne şekilde idame

²³ Bayram- Karabacak, a.g.m., s. 53-59; Medresenin vakfiyelerini tablo halinde görmek için bkz: Odabaşı, a.g.e., s. 207-209.

²⁴ Sâhibiye Medresesi, üst düzey öğrenciye verilen burs miktarına göre ise ilk sıradadır. Eğitim ve personel giderlerinin toplamı açısından eğitime en çok harcama yapan medrese ise 8532 dirhem ile Caca Bey Medresesidir. İdari ve hizmetli kadrolarında bulunan personel sayısı ile ilk sırada yer alan medresede otuz kişilik görevli ile Torumtay Medresesi'dir. İbrahim Balık, "Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimiindeki Yeri ve Önemi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas 2006, s. 262-267; Turan, a.g.e., s. 136.

²⁵ Zehra Odabaşı bu durumu, Sâhib Ata'nın farklı meşreplere saygı gösteren ilmi ve fikri anlayışa sahip olması şeklinde yorumlar. (Odabaşı, a.g.e., s. 205.)

edecekleri de yine detaylı bir şekilde vakfiyede belirtilmiştir. Mesela öğrencilerden en alt seviyede olanların sayısı beş ile sınırlandırılmıştır. Bunlardan bekâr olanların gece-gündüz medresede kalmalarını, evli olanların ise haftanın sadece iki gününde medresede konaklamaları şart koşulmuştur. Aynı şekilde iki muidin her gün sabah ve akşam medresede hazır bulunması gerektiği de aktarılmıştır. Medrese imamının, medrese mescidinde beş vakit cemaatle namaz kılması, müezzinin ise yapılan pideyi minarenden fakirlere dağıtması gerektiği de vakfiyede değinilen konular arasındadır.²⁶ Medrese'nin Dar-ı Ziyafetinde ise her gün pişirilecek olan koyun etinin (bulunmaz ise keçi ya da sığır da olabileceği söylenmiş) bir okka alan kaplara koyulup yanında pişkin pide ile ilim ehlinde olan otuz kişiye dağıtılacağı söylenmiştir.²⁷ Ancak vakfiyesinde geçen yapılardan Dar-ı Ziyafe'den günümüze herhangi bir iz kalmadığını da burada belirtmek yararlı olacaktır.

Türkiye Selçukluları döneminde medreseler de işlenecek olan dersler iki yöntemle belirleniyordu. Bunlardan birisi medrese vakfiyesinin şartnamesinde geçen ifadelerdi. Diğerisi ise medrese de görev yapan müderrisin uzmanlık alanıydı. Bu yöntemlerin, Türkiye Selçukluları eğitim sistemi üzerinde iki şekilde etkisi olmuştur. Bunlardan birisi Türkiye Selçuklu Medreselerinde verilen eğitimin, medreseyi yaptıranın düşünce yapısına göre şekillenmesidir. Ders seçiminin bu tarz ile belirlenmesinin bir diğer sonucu da Selçuklu dönemi Türkiye'sinde eğitim alanında müfredat farklılıklarının görülmesidir.²⁸ Sivas Sâhibiye Medresesi'nde öğrenciler genellikle fıkıh ve şer'î ilimler üzerine dersler alıyorlardı. Öğrencilerin araştırma yaparak konular üzerinde çalışması medresede ileri bir seviyede eğitim yapıldığının bir göstergesi olmalıdır. Medresede dersin işleyişi ise şu şekildedir. İlk olarak müderrisin dersi işlemek üzere gelip, hazırlığını tamamlamasıyla süreç başlar. Onun derse başlamak için hazır olduğunu gören muid, nakib ve tüm öğrenciler etrafına toplanır. Daha sonra da Kur'an-ı Kerim okunur. Ardından ise derse başlamadan önceki son aşama olan dua bölümüne geçilir. Bu bölümde nakib, sultana, Müslüman emirlerine, vakfa, vakfedenin bütün ailesi başta olmak üzere bütün Müslümanlara dua eder. Dua bittikten sonra da derse geçilirdi.²⁹

²⁶ Bayram-Karabacak, a.g.m., s. 53.

²⁷ Bayram- Karabacak, a.g.m., s. 53.

²⁸ Sönmez, a.g.t., s.198; Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 189; Kaya, a.g.m., s. 221.

²⁹ Bayram-Karabacak, a.g.m, s. 53-59; Odabaşı, a.g.e., s. 218.

Osmanlı Devrinde Eğitim Müessesesi Olarak Sivas Sâhibiye Medresesi

Osmanlı Devleti, on dördüncü yüzyılın ortalarına doğru bir taraftan topraklarını genişletirken, diğer taraftan da müesseseleşme noktasında gelişimini sağlıyordu. Kurumsallaşma açısından sağlanan bu gelişimde Osmanlı Devleti, Türkler arasında müesseselerin sürekliliği konusunda en iyi örnekleri verdi. Bu doğrultuda Anadolu topraklarında hâlihazırda Selçuklu ve Anadolu Beyliklerinden miras kalmış olan birtakım müesseseler, Osmanlılar ile birlikte gelişerek devam etti. Bu müesseselerden hemen hemen tamamı da bu devirde altın çağını yaşadı. Ahilik kurumu, toprak sistemi, vakıf ve eğitim-öğretim kurumları Osmanlı devrinde altın çağını yaşayan müesseselere verilebilecek örneklerden sadece birkaçıydı.

Sivas'ta Osmanlı egemenliğinin başlaması Yıldırım Bayezid dönemine rastlar.³⁰ Burada ifade edilmesi gereken en önemli noktalardan birisi Osmanlı Devleti'nin, Sivas'ı ele geçirince nasıl bir şehir ile karşılaştığı konusudur. Şöyle ki Selçuklu döneminin "Yücelik Beldesi" olan bir şehirde hâkimiyet kurmak Osmanlı Devleti için önemli bir gelişmeydi. Çünkü şehir, Selçuklu devrinden kalma çok sayıda mimari eser³¹, dini, ilmi ve kültürel müesseseler ile donatılmış bayındır bir haldeydi.³² Bu durum da Osmanlı Devleti için Sivas'ta ilmi ve kültürel faaliyetleri hızlı bir şekilde devam ettirip geliştirmesi açısından büyük bir avantaj oldu.

Sivas'ta Selçuklu devrinden kalma medreseler ile karşılaşan Osmanlılar, bu medreseleri kendi dönemlerinde de kullanmayı tercih ettiler. Selçuklu medreselerinin Osmanlı Devleti için kaynaklık etmesi, bu medreselerin Osmanlı devrinde inşa edilen medreselere örnek oluşturması, Defter-i Evkaf-ı Rum'da³³,

³⁰ *Aşıkpaşazade Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul 2011, s. 79.

³¹ Sivas'ta Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devrinde inşa edilmiş tüm eserler için bkz: Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas.

³² Sivas, bahsettiğimiz üzere on dördüncü yüzyılın son yıllarında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmişti. Ancak Timur, Anadolu seferi esnasında Sivas'a kadar gelmiş, burayı 1400 yılında Osmanlıların elinden alarak şehirde büyük bir tahribat ve katliam yapmıştır. Bu tahribat esnasında da şehirde bulunan mâmur eserlerden çoğu harap olmuştu. Mesela Sâhibiye Medresesi'nin vakfiyesinde Sivas'ta çok sayıda medrese bulunduğu kaydedilmiştir. Ancak bu medreselerin Osmanlı devrinde kullanılmış olanlarının sayısı ise sadece dörttür. Muhtemeldir ki Timur'un Sivas'ta yaptığı tahribat esnasında harap duruma gelmiş mamur eserler arasında medreseler de vardır. Ankara Savaşı ve Timur'un 1405 yılındaki ölümünün ardından, 1408 yılında Çelebi Mehmed Sivas'ı Mezit Bey'in elinden alarak şehirde tekrar Osmanlı egemenliğini başlatmış oldu. Burada şunu ifade edebiliriz ki Osmanlıların Sivas'ı ilk aldıklarında karşılaştıkları manzara ile ikinci kez egemenliklerini kurdukları zaman karşılaştıkları manzara arasında büyük bir farklılık olması muhtemeldir.

³³ Sivas Sâhibiye Medresesi hakkında Evkaf Defteri'nde geçen bilgiler için bkz. Ömer Demirel, *Osmanlı*

Hurufat Defterleri'nde³⁴ ve Şer'iyye Sicilleri'nde³⁵ medrese ve çevresindeki mahalle hakkında bilgiler geçmesi medresenin Osmanlı döneminde aktif bir şekilde kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu noktada verilebilecek en iyi örneklerden birisi de Sivas'ta Osmanlı devrinde yalnızca on sekizinci yüzyılın sonunda Himmet Ağa tarafından yaptırılan ve İhsaniye Medresesi olarak bilinen medresenin inşa edilmiş olmasıdır.³⁶ Bu örneklerden de anlaşılmaktadır ki, Sâhibiye Medresesi ve Külliyesi, Osmanlı döneminde faal bir şekilde kullanılıp eğitim, işleyiş ve sosyokültürel açıdan bir Osmanlı müessesesine dönüşmüştür.

Osmanlı devrinde öncelikle İznik'te kurulan daha sonra da Bursa ve Edirne olmak üzere çeşitli yerlerde inşa edilen ilk dönem medreseleri, belli bir teşkilat sistemine sahip değillerdi. Kendilerine özgü bir sistemlerinin olmaması nedeniyle bu medreselerin Türkiye Selçukluları devri medreselerinin bir devamı olduğu söylenebilir.³⁷ Zaten kuruldukları dönem itibarıyla de ilk dönem Osmanlı medreselerinde görev yapan çoğu müderris, Türkiye Selçukluları zamanında yetişmiş isimlerdi.³⁸ Zamanla hem sınırların genişlemesi hem de yeni inşa edilen medreselerin artmasıyla Osmanlı medreselerinin belli bir düzene tabi tutulması zarureti ortaya çıktı. II. Murad ile birlikte başlayan medreselerin teşkilatlanması süreci, Fatih Sultan Mehmed döneminde tam bir medrese teşkilatı görünümüne bürünmüş oldu.³⁹

Osmanlı devrinde Sivas Sâhibiye Medresesi'nde eğitimin işleyiş tarzı ve okutulan derslerin ne şekilde olduğunu net bir şekilde belirlemek karşılaşılan büyük zorluklardandır. Ancak Osmanlı Devleti'nin medrese teşkilatında yapılan ve çoğunlukla müderris maaşı esas alınarak ortaya çıkan derecelendirme sistemi bizlere ipucu verebilir. Çünkü "kırklı" ve "hariç elli" olarak derecelendiren medreseler, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ifadesi ile Osmanlıdan önce Anadolu Beylikleri ve Türkiye Selçuklu Devleti hükümdar ve devlet adamları tarafından yaptırılmış medreselerdi.⁴⁰ Bu yüzden de bu dereceli medreselerde okutulan

Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü, Ankara 2000.

³⁴ Sivas arşiv envanteri için bkz. Buket Çelik, "Sivas'ın Arşiv Envanteri", *Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu*, C. II, Sivas 2019, s. 263-278.

³⁵ Sivas Şer'iyye Sicillerinin toplu kataloğu için bkz. Abubekir Sıddık Yücel, "Sivas Şer'iyye Sicilleri Toplu Kataloğu Üzerine", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. XXII, S. 2, Sivas 2018, s. 1059-1079.

³⁶ Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, s. 69.

³⁷ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 15.

³⁸ Baltacı, a.g.e., s. 16; Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l Hadislerin Yeri*, Ankara 1997, s. 36-37.

³⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 4.

⁴⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 17.

dersler ve kitapların üzerinde durmak yerinde olacaktır. Mesela on altıncı yüzyılın sonlarına doğru bu medreselerde Fıkıh, Kelam, Hadis gibi dersler Hidaye, Şerh-i Mevakıf, Mesabih gibi eserlerle okutulmaktaydı.⁴¹

Sâhibiye Medresesi'nin Osmanlı zamanında ders işleyiş tarzının tıpkı diğer Osmanlı medreseleri ile aynı olacağı yorumunu yapmak herhalde yanlış olmaz. Osmanlı medreselerinde haftalık tatil sayısının kaç gün olduğu konusunda çeşitli rivayetler mevcuttur.⁴² Ancak genellikle haftanın dört günü ders işlenirken Salı, Perşembe ve Cuma günlerinin azami tatil günleri olarak değerlendirildiği söylenebilir.⁴³ Eğer bir ders günü bayrama denk gelirse o gün de tatil oluyordu. Bayram tatiline ek olarak, Kadir Gecesi ile kandil günlerinde de medreselerde ders işlenmiyordu.⁴⁴ Dersler genellikle sabah namazından sonra başlayıp, öğle namazına kadar sürüyordu.⁴⁵ On beşinci yüzyılda bir Osmanlı medresesinde günde dört ders okutulurken bu sayı on altıncı yüzyıla girildiğinde günde beş derse kadar çıkmıştı.⁴⁶ Medreselerde kabul gören eğitim anlayışını ise günümüzdeki tam öğrenme metoduna kısmen de olsa benzetebiliriz. Çünkü derste önemli olan kitap geçmektir. Bu da mevcut kitabın tamamen öğrenilmesi ile sağlanıyordu. Bu durum Osmanlı medreselerinde eğitimin öğrencinin performansına bağımlı olması sonucunu doğurmuştur. Bir dersin işlenişi ise şu şekildeydi: Öğrenciler, dersi işlemeye gelen müderrisin etrafında oturur, ders başlamadan önce hadisler okunur – genellikle Buhari ve Müslim daha tercih edilir- ve böylece de derse geçilirdi.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren başlayan eğitimde modernleşme çabaları sonucunda birçok okul açılmıştı. Sivas da bu yeni ve modern okulların açıldığı merkezlerden birisiydi. 1900'lü yılların henüz başında Sivas dâhilinde İdadi, Rüşdiye ve Darülmualimin gibi okullar

⁴¹ Baltacı, a.g.e., s. 40.

⁴² Haftalık tatil günü bazı rivayetlere göre bir ila üç gün arasında değişmektedir. Mesela Osmanlı döneminin eğitim alanındaki önemli bir eseri olan Tertib-i Ulum' da "Her hafta beş gün tahsil edersin, Cuma ve Salı tatil edersin." ifadesi geçer. (Ömer Özyılmaz, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Ankara 2002, s. 80.) Süheyl Ünver ise Fatih Medresesi'nde haftada sadece Salı günlerinin tatil olduğunu aktarır. Ayrıca tatil gününün Salı olarak seçilmesinin nedenini de bir halk düşüncesine bağlayarak açıklar. Ayrıntı için bkz. Süheyl Ünver, *Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul 1946, s. 97-98.

⁴³ Baltacı, a.g.e., s. 43.

⁴⁴ Ünver, a.g.e., s. 97-98.

⁴⁵ Ünver, a.g.e., s. 99; Özyılmaz, a.g.e., s. 78.

⁴⁶ Özyılmaz, a.g.e., s. 78.

⁴⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 25; Baltacı, a.g.e., s. 43-45.

bulunuyordu. Ancak bu yıllarda bahsedilen okullara ek olarak Sivas'ta bulunan medreseler de aktif bir şekilde işlemekteydi. Sivas'ta Sâhibiye Medresesi'nin de içinde bulunduğu beş medresenin 1900'lü yılların başındaki toplam öğrenci sayısı 301 olarak kaydedilmiştir.⁴⁸

Sivas Sâhibiye Medresesi'nin Osmanlı devrinde ders verme açısından en yetkin görevlisi müderristi. Müderrislerin Osmanlı Devleti'nin klasik dönemindeki konumu da tıpkı İslam dünyasındaki gibiydi. Medreseden ziyade müderrisin sahip olduğu yetenekler ve ilmi gücü daha ön plandaydı.⁴⁹ Osmanlı döneminde Selçuklular devrinden kalma medreselerin konumu düşünüldüğünde, Sivas Sâhibiye Medresesi müderrislerinin daha çok kelim ve fıkıh üzerine yoğunlaştığı çıkarımı yapılabilir. Bu devirde müderrisler, okuttukları konunun içeriğine uygun bir şekilde öğrencilerin tartışmalarını sağlardı. Bu dersler esnasında da yanlarında yardımcıları bulunurdu.⁵⁰ Mesela Sivas Sâhibiye Medresesi'nde 1528 yılında Mevlana Bali, 1709 yılında ise Mehmed Salih gibi müderrislerin varlığından söz edilmektedir.⁵¹ Osmanlı devri medreselerinde birden fazla müderrisin görev yaptığı da görülmüştür. Bu duruma Sivas Sâhibiye Medresesi'nde de rastlanılmıştır. Örneğin Hicri 1206 tarihli bir belgede Sâhibiye Medresesi müderrislik görevinin müştereken Mehmed Tahir ve Abdurrahman Efendilere verildiği bildirilmiştir.⁵² Osmanlı Devleti'nde zamanla nüfusun artması ile birlikte medreseden mezun olanların sayısında da artış görülmeye başlamıştır. Özellikle on sekizinci yüzyılda artan bu durum ile birlikte "nısf-ı müderrislik"⁵³ kavramı ortaya çıkmıştır. Böylece müderrislik görevinin daha fazla kişi arasında paylaştırılması sağlanmıştır. Sâhibiye Medresesi'nde de nısf-ı müderrislik görevine rastlanılmaktadır. Örneğin Hicri 1155 tarihli bir belgede nısf müderrisliğine Müftüzade Seyyid Şeyh Ömer Efendi'nin atandığı görülmektedir.⁵⁴ Sivas Sâhibiye Medresesi'nde görev yapan müderrislerin on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki maaşları hakkında da bilgilere sahibiz. Bu tarihlerde medresede görev yapan dört müderris için -

⁴⁸ Togay Seçkin Birbudak, "Sâlnâmelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim-Öğretim (1898-1903)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. I, S. 1, Kastamonu 2007, s. 306-311.

⁴⁹ Mehmet İpşirli, "Müderris", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 468.

⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 65-67.

⁵¹ Odabaşı, a.g.e., s. 219.

⁵² BOA, C.MF. 91/4538, H.29.01.1206. bkz. Ek No: 1.

⁵³ Ülkü Yancı, nısf-ı müderrislik kadrosunun ihdasını "dönemin medrese mezunlarının çokluğu ile karşılaşılan probleme bir çözüm" olarak değerlendirmiştir. Ülkü Yancı, *18. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Medrese Teşkilatı*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas 2017, s. 137.

⁵⁴ BOA, AE. SMHD. 452652, H.22.05.1155.

muhtemelen derecelerine göre farklı miktarlarda almaktadırlar- toplam 3705 kuruluş ayrılmıştır.⁵⁵ Sivas Sâhibiye Medresesi'nde, vazifesi bir medresede normal eğitimini tamamlamış olup, müderris olma yolunda ilerleyen genç bilim adamı olarak tanımlanabilecek danışmendlik kadrosu da bulunmaktaydı. Medrese'de bu görevi ifa etmiş isimlerden Seyyid İbrahim isimli bir şahıs bilinmektedir. Yine on sekizinci yüzyılın başı sayılabilecek dönemde bir danışmendin aldığı maaşın miktarı da elimizdeki bilgilerdendir. Bu devirde görevli olan danışmend bir mudd hınta karşılığında bu vazifesini ifa ederdi.⁵⁶ Bu dönemde vazifesi, müderrisin anlattığı dersleri tekrarlamak olan muidlik görevi de Sâhibiye Medresesi'nde görülmektedir. Bir diğer görevi de öğrencilerin gözetimiyle ilgilenmek olan muidler, statü olarak müderris ile öğrenci arasında bir konumda bulunmaktaydı. Osmanlı devri Sâhibiye Medresesi'nde, 1743 yılında Şeyh Ömer, 1752 yılında Mustafa ve 1785 yılında ise Seyyid Ebubekir ve Seyyid Mahmud gibi muidler bilinmektedir.⁵⁷ Sâhibiye Medresesi'nin vakfiyesinde yirmi olarak belirlenen öğrenci sayısı, on sekizinci yüzyıla kadar aynı şekilde devam etmiştir. Ancak on dokuzuncu yüzyıla girildiğinde bu sayıda ciddi bir değişiklik görülmektedir. Bu dönemde yaklaşık elli beşi bulan öğrenci sayısı ile medrese o dönem Anadolu'da ön plana çıkmaktadır. Öğrencilerin medresedeki yıllık giderleri ise 1851 kuruluşu bulmaktadır.⁵⁸ Bu dönemde öğrenciler arasında görülen en büyük değişim aldıkları burs miktarı üzerindedir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Selçuklu devrinde öğrenciler arasında üstünlük derecesine gidilmiş ve aldıkları burs miktarı da bu şekilde belirlenmişti. Ancak Osmanlı döneminde Sâhibiye Medresesi'nde bu uygulama terk edilerek öğrenciler arasında herhangi bir üstünlük ayrımı yapılmamıştır. Onların aldıkları burs miktarı da mahsul üzerine endeksenerek bir mudd buğday şeklinde verilmeye başlanmıştır.⁵⁹

Osmanlı devrinde Sivas Sâhibiye Medresesi'nde yetişmiş yahut burada ders görmüş ilim adamları hakkında özellikle son dönem için bazı net bilgilere sahibiz. Ancak Osmanlı devrinin ilk döneminde yetişmiş olan Sivaslı ilim

⁵⁵ Ömer Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, Ankara 1989, s. 149.

⁵⁶ Salih Şahin, *Hurufat Defterlerine Göre Sivas Sancağı Vakıfları (1696-1834) Metin ve İnceleme*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 149; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstihlaları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 17, Ankara 1983, s. 56.

⁵⁷ Odabaşı, a.g.e., s. 219.

⁵⁸ Bayram-Karabacak, a.g.m., s. 53; Odabaşı, a.g.e., s. 219; Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, s. 149.

⁵⁹ Yediyıldız, "Vakıf İstihlaları", s. 58; Sami es Sakkar, "Muid", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 86-87; Odabaşı, a.g.e., s. 218.

adamlarının Sâhibiye Medresesi'nde ders alıp almadıkları konusunda ise sadece bazı tahminler yapılabilir. Bu tahminlerin dayanak noktasını ise Sâhibiye Medresesinin Osmanlı devri Sivas'ında faal bir müessese olmasıdır. Örneğin 1455 yılında vefat eden müfessir ve zeyniye tarikatının şeyhlerinden olan Şahabaddin Ahmed Sivasi, dini ilimleri Sivas'taki âlimlerden öğrenmiştir.⁶⁰ Muhtemelen onun ders gördüğü yerler arasında Sâhibiye Medresesi'de bulunmaktadır. Diğer örneği de Şeyh İbrahim Tennuri Efendi üzerinden vermek gerekir. Fatih Sultan Mehmed devri din adamlarından olan Tennuri Efendi, Sivaslıdır. Sivas ve Konya'da Sarı Yakub'dan tahsil görmüştür. Şeyh Akşemseddin'e katılarak hayatı boyunca hep ona bağlı kalmıştır.⁶¹ Tennuri Efendi'nin Sâhibiye Medresesi'nde ders alma olasılığını tahmin etme konusunda ki dayanağımız onun Şafii mezhebinden olmasıdır. Sâhibiye Medresesi vakfiyesinde öğrenciler için mezhep olarak bir ifade konulmasa da müderris için Şafii mezhebi şartı konulmuştu. Muhtemelen o da Sivas'ta aynı mezhepten olan bir müderristen ders görmüş olmalıdır. Klasik dönem Osmanlı ilim adamlarına nazaran son dönemde Sâhibiye Medresesi'nde yetişen ya da ders almış ulema konusunda net bilgiler elde etmek mümkündür. Mesela bunlardan birisi, Sivas'ın Yıldızeli İlçesi Mentеше Köyü'nde doğan Mehmet Efendi'dir. On üç yaşında girdiği Sâhibiye Medresesi'nde on altı yaşına kadar eğitim almıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça bilen Mehmet Efendi, devlet tarafından Sivas'ta ders vermekle görevlendirilmiştir. Daha sonra Yıldızeli, sonrasında ise Sivas müderrisliğine atanmıştır.⁶² 1874 doğumlu ve Sivas'ın Yıldızeli İlçesi Demircilik köylü olan Abdullah Hilmi Efendi de Sâhibiye Medresesi'nde Arapça, sarf ve nahiv dersleri almıştır. 1911 yılında ise Sâhibiye Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır.⁶³ 1855 yılında Sivas'ta doğan Abdurrahman Hilmi Efendi de bir müddet Sâhibiye Medresesi'nde ilim ile meşgul olduktan sonra Kayseri'ye giderek burada ilmi çalışmalarını sürdürmüştür. Sonra tekrar Sivas'a gelerek Sâhibiye Medresesi'nde 20 yıl boyunca ders okutmuştur.⁶⁴ 1870 senesinde Sivas'ta dünyaya gelen İsmail Sabri Efendi'nin 1903 yılında almış olduğu icazetname bizlere devrin Sâhibiye Medresesi'nde Arapça eğitimin ileride olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁶⁵ Yine Sivaslı olan ve çeşitli yerlerde ders vermekle görevlendirilen 1847 doğumlu Mehmet Sait Efendi de sekiz yıl boyunca Sâhibiye Medresesi'nde

⁶⁰ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul 1972, s. 200.

⁶¹ Baltacı, a.g.e., s. 249.

⁶² Erol Kaya, Nurettin Birol, *Sivaslı Son Dönem Osmanlı Uleması*, İstanbul 2019, s. 81-82.

⁶³ Kaya- Birol, a.g.e., s. 13.

⁶⁴ Kaya- Birol, a.g.e., s. 17.

⁶⁵ Kaya- Birol, a.g.e., s. 67-68.

ders almıştır.⁶⁶ Sivashlı Mustafa Fehmi Efendi'nin Sâhibiye Medresesi'nde almış olduğu dersler de bizlere medresede on dokuzuncu yüzyılın sonlarında verilen dersler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mustafa Fehmi Efendi o dönem Sâhibiye Medresesi'nde sarf, nahiv, mantık, hadis, tefsir ve ilm-i kaza dersleri görmüştür.⁶⁷

Osmanlı Devrinde Vakıf Müessesesi Olarak Sivas Sâhibiye Medresesi

Osmanlılar Anadolu'da fetih hareketlerine giriştikten sonra elde ettikleri yeni topraklarda birçok vakıf eser ile karşılaşmışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti için kültürel açıdan gelişim noktasında da önemli bir fırsat doğurmuştur. Bu yüzden de Osmanlı devleti elde ettiği yeni topraklarda karşılaştığı bu vakıf eserler üzerine ciddi bir değişikliğe gitmemiş ve mevcut vakıf şartlarını tamamen tanımışlardır. Bundan dolayı da Osmanlı dönemi medrese ve külliyelerinde eğitici-öğretici ve idari kadronun ücreti, öğrencilerin ihtiyaçları ve bazı bakım ile onarımlar tıpkı Selçuklular döneminde olduğu gibi vakıflar aracılığı ile yapılmıştır.⁶⁸ Bu durum da bizlere Selçuklu ve Osmanlı devrindeki vakıf müessesesinin benzerliğini kanıtlar niteliktedir. Sâhibiye Medresesi de Osmanlı devrinde mevcut vakıf statüsünü korumuştur. İşleyişi ve idaresi de vakıf şartlarına uygun şekilde devam etmiştir. Aslında, Sâhibiye Medresesi'nin Osmanlı devrinde farklı bir statüye bürünmesi beklenemezdi. Çünkü Osmanlı Devleti döneminde eğitim-öğretim ile alakalı hizmetleri üstlenen kuruluş büyük çoğunlukla vakıf müessesesiydi. Hatta on sekizinci yüzyılda Osmanlı Devleti'nde vakıf giderlerinin yüzde otuza yakını eğitim öğretim giderleri oluşturuyordu.⁶⁹

Vakfın idaresine, vakfedenin iradesine uygun olarak belli bir hüküm çerçevesinde velayet adı altında görevlendirilen kişiye mütevellî denilmektedir. Mütevellîler bir vakıfta en yetkili kişidir. Bu bakımda son derece önemli bir görevi ifa etmektedirler. Bu yüzden bir mütevellînin çoğunlukla vakfeden ile akrabalık bağları olduğu görülmektedir. Zaten Sâhib Ata da vakfettiği medrese ve külliyenin ilk mütevellîliğine "*emir-i kebir*" ve "*seyyidü'l ümera*" unvanları ile de bilinen torunu Şemseddin Mehmed Bey'i atamıştır.⁷⁰ Mütevellîlik görevi genellikle babadan oğula geçmektedir. Mesela on sekizinci yüzyılın başlarında Sâhibiye Medresesi'nin mütevellîsi olan Seyyid Hasan vefat ettiğinde,

⁶⁶ Kaya- Birol, a.g.e., s. 119-120.

⁶⁷ Kaya- Birol, a.g.e., s. 141.

⁶⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 3.

⁶⁹ Bahaeddin Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Ankara 2003, s. 207.

⁷⁰ Odabaşı, a.g.e., s. 33.

mütevellilik görevi çocukları es-Seyyid Ömer ile es-Seyid el-Hac Osman'a geçmiştir.⁷¹ Ancak bir müteveli öldüğünde yerini bırakacağı bir erkek çocuğu yoksa bu göreve ya cami-i kebir mütevellisi ya da bölgedeki caminin imamı atanırdı. Bu bakımdan Sivas Sâhibiye Medresesi'nin –eğer nesilleri tükenmediyse- Osmanlı döneminde Sâhib Ata'nun soyundan gelenler tarafından idare edilmiş olabileceği yorumunu yapabiliriz. Mütevelliler denetime tabiidirler. Bu denetim ise nazırlar aracılığıyla yapılmaktadır.⁷² Osmanlı devri Sâhibiye Medresesi'nin mütevellileri arasında ise 1697 yılında Seyyid Hasan, 1722 yılında Seyyid Ali, 1755 yılında ise Ebubekir isimleri geçmektedir.⁷³ Statüleri gereği mütevelliler vakıf giderleri içerisinde en çok maaş alan isimlerdir. Mesela on üçüncü yüzyılda Sâhibiye Medresesi'nde görevli müteveli, toplam maaş giderlerinin yüzde yirmisini almaktadır.⁷⁴ On dokuzuncu yüzyılda ise mütevellilerin giderleri 2440 kuruşa kadar çıkmıştır.⁷⁵

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Osmanlı Devleti, yeni elde ettiği yerlerde bulunan vakıfların, vakfiyelerine sadık kalmışlardı. Sâhibiye Medrese ve Külliyesi'nde de aynı statü sürdürülmüştü. Ancak çeşitli görevlerde bir gelişim ve personel sayısında artış oluşmuştu. Bu nedenle de şimdiye kadar incelediğimiz medrese görevlilerine ek olarak Osmanlı devrinde Sâhibiye Medrese ve Külliyesi'nde görevli diğer personeller üzerinde de durmak faydalı olacaktır.

Cuma günleri cami ya da mescidlerde hutbe verme görevi hitabet olarak bilinmektedir. İmamlar da namazı kıldırان kişilerdir. Mesela Sâhibiye Medresesi mescidinde imamlık görevini 1790 yılında üç kardeş birlikte yürütmüştür.⁷⁶ Bu noktada hemen belirtmekte fayda var ki Sâhibiye Medrese ve Külliyesi dâhilinde bulunan mescide ilk defa hatip atanması doğal olarak Cuma namazının ilk defa kılınmaya başladığı 1717/1718'li yıllara rastlar. Buna göre mescide ilk defa bir mudd mahsul karşılığında Mehmed isimli bir hatip atanmıştır.⁷⁷ Zaman ilerledikçe hitabet görevini yürüten görevli sayısında bir artış görülmeye başlamış ve bu göreve müştereken atanmalar da görülmüştür. Mesela on dokuzuncu yüzyılda mescidin hitabet görevini yürüten Seyyid Ebubekir'in

⁷¹ BOA, AE. SAMD.III, 213/20587, H. 07.02.1124.

⁷² Nazif Öztürk, "Müteveli", *DİA*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 217-220; Yediynldız, "Vakıf İstihlaları", s. 59; Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler*, Sivas 2006, s. 171.

⁷³ Odabaşı, a.g.e., s. 219; Yancı, a.g.t., s. 273-274.

⁷⁴ Odabaşı, a.g.e., s. 214.

⁷⁵ Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, s. 149.

⁷⁶ BOA, AE, SSLM. III, 82/4933, H.19.06.1204.

⁷⁷ Şahin, a.g.t., s. 149.

vefatıyla aynı görevin kardeşleri Seyyid İbrahim, Seyyid Salih, Seyyid Ali ve Seyyid Halil'in yürüttüğü Hicri 1242 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır.⁷⁸ Bazen de hitabet görevinden kendi isteği ile feragat edenler görülmüştür. Örneğin Hicri 1225 tarihli bir kayıta Sivas Sâhibiye Medresesi'nde görev yapan Seyyid Ahmed isimli hatip kendi isteği ile görevinden feragat ederek vazifesini Seyyid Abdullah'a vermiştir.⁷⁹ On dokuzuncu yüzyılın başında ise Sâhibiye Medresesi mescidinin imam ve hatibinin Hafik Çınarlı Köyü ile Zara Ekinli Köyü'nden olup yılda bir mudd buğday maaş aldıkları bilinmektedir.⁸⁰

Müezzin, cami ya da mescidde ezan okuyan görevlidir. 1698 senesinde, Sivas Sâhibiye Medresesi ve Külliyesi'nde bulunan mescidde bu görevi yürüten Receb isimli bir müezzin olduğu bilinmektedir. Bu müezzinin maaşı ise günlük iki akçedir. İlk başlarda az olan müezzin sayısında da ilerleyen yıllarda bir artış görülmüştür. Bu artışın nedeni ise Sâhibiye Medresesi'nde bulunan minarelerden tahrib olanın tamir edilerek yeniden kullanıma açılmasıdır. Bu artış konusunda Hurufat Defteri'nde "*Sivas'da Sâhibiye Medresesi'nin minareleri harab olup bir mü'ezzin kifayet ederdi, lakin şimdi ta'mir olunup vakfa da dahi mü'ezzin tasrih olunup minarenin biri hali olup...*" şeklinde geçmektedir.⁸¹ Bu tarihten sonra da müezzin-i sani olarak atamalar görülmüştür. Örneğin 1732 yılında müezzin-i sani görevini idame eden Seyyid Ahmed isimli bir kişi bilinmektedir.⁸² On dokuzuncu yüzyılda ise müezzin sayısı iki olarak devam etmiş ve iki müezzinin yıllık gideri de 309 kuruş olmuştur.⁸³

Selçuklu devrinde Farsça "*kapı*" anlamına gelen "*der*" kelimesinden türemiş derbanlık, Osmanlı devrinde bevvablık olarak anılmıştır. Bu vazifeyi yürüten bevvablar vakfın kapısında bir nevi bekçi olarak durmakla görevliydi.⁸⁴ Osmanlı devrinde Sivas Sâhibiye Medrese ve Külliyesi'nde bu görev aktif bir şekilde yürütülmüştür. Mesela 1696 yılında Şeyh Ömer isimli bir bevvab bu göreve beş akçe karşılığında atanmıştır. İlerleyen zamanlarda bevvabların maaşlarında bir değişiklik olduğu fark edilmektedir. On sekizinci yüzyılın ikinci

⁷⁸ BOA, HAT. 1572/44, H.29.12.1242.

⁷⁹ BOA, HAT. 1514/73, H.23.12.1225.

⁸⁰ Odabaşı, a.g.e., s. 216.

⁸¹ Şahin, a.g.t., s. 149-150.

⁸² Şahin, a.g.t., s. 149-150.

⁸³ Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, s. 149.

⁸⁴ Yediyıldız, "Vakıf İstihlakları", s. 56; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000, s. 73; Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 345-347.

yarısında maaşları bir mudd hintadır.⁸⁵ Ancak on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde medrese giderleri arasında bevab gideri görülmemektedir.⁸⁶ Görevi vakıf eserin temizliğini sağlamak olan ferraşlık da yine Sivas Sâhibiye Medresesi'nde etkin olan vazifeler arasındadır. Örneğin 1696 yılında bu medresede Ömer isimli bir ferraş çalışmaktadır. Ferraş Ömer'in bu dönemdeki maaşı ise günlük bir akçedir. Yine Hicri 1171 tarihli bir kayıtta da bu ferraşlık görevini Seyyid Hüseyin isimli bir şahsın yürüttüğü bilinmektedir.⁸⁷ Ferraşların günlük bir akçe olan maaşları daha on sekizinci yüzyılın ortalarında bir mudd hintaya dönüşmüştür ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında da bu şekilde devam etmiştir.⁸⁸ Vakıf kuruluşunun temizlenmesi, ışıklarının yanması ve diğer muhtelif görevlerini idame etmekle yükümlü olan kayyımlar, Osmanlı devri Sivas Sâhibiye Medresesi'nde vazifesi bulunan görevliler arasındadır. Ancak bu mesleğin medreseye gelişi 1718 yılının sonrasına dayanmaktadır. Sâhibiye Medresesi'ne kayyım olarak ilk kez atanan ise bir mudd mahsul maaş ile Seyyid Osman'dır.⁸⁹

On sekizinci yüzyılın hemen başında Hurufat Defteri'nde geçen görevi terk etme olayı, o devirde medresede türbedarlık görevinin bulunduğunu da kanıtlar niteliktedir. Bu kayda göre görevi türbeyi korumak olan Murat isimli bir şahıs, görevini yapmayarak terk etmiş, onun görevi boşaltmasının ardından da günlük bir akçe maaş ile Seyyid Mehmed bu göreve atanmıştır.⁹⁰

Medrese'de tabbahlık olarak bilinen bir de aşçılık görevi vardır. Osmanlı devrinde bu göreve sadece bir kişinin değil birden çok kişinin atandığı da görülmüştür. Şöyle ki 1717 yılında tabbahlık görevinde bulunan Ahmed'den sonra yerine Abdurrahman, Seyyid Salih ve Muhammed atanmıştır. Ancak arada maaş farkı vardır. Çünkü eski tabbah Ahmed günlük 6 akçe maaş alırken yeni atanan Abdurrahman ise günlük 3 akçe maaş almaktadır. Bu da elbette ki bir görevin mevcut maaşının daha çok kişiye bölünmesi nedeniyle düşmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda da 6 akçelik günlük maaş devam etmiştir. Mesela 1758 yılında bu görevi yürüten Ömer Halife'nin maaşı da günlük 6 akçedir.⁹¹

⁸⁵ Şahin, a.g.t., s. 152.

⁸⁶ Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, s. 149.

⁸⁷ BOA, AE. SMST III, 66/4856, H. 15.06.1171.

⁸⁸ Şahin, a.g.t., s. 152; Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, s. 149.

⁸⁹ Yediyıldız, "Vakıf İstihlaları", s. 57; İsmail Özmel, "Kayyım", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 107-108; Şahin, a.g.t., İstanbul 2019, s. 150.

⁹⁰ Yediyıldız, "Vakıf İstihlaları", s. 60; Şahin, a.g.t., s. 150.

⁹¹ Şahin, a.g.t., s. 151.

Medrese'nin vakfiyesinde geçen "suyunu akıttı" kısmından külliye de bir çeşme yapıldığı da anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak da Sâhibiye Medresesi'nde vazifesi kuyu kazmak olan bir çahgenlik görevi de mevcuttur. Hicri 1206 tarihli bir belgede Sâhibiye Medresesi'nin çahgenlik görevi ile ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayda göre bu görevi sürdüren Bekir Efendi'nin çocuğu olmadan vefat etmesinin ardından görevin Hasan Efendi'ye tevcihi kararlaştırılmıştır.⁹² On dokuzuncu yüzyıla girildiğinde su işleri ile ilgilenen çahgenlerin Sâhibiye Medresesi'ndeki sayılarının dörde çıktığı ve hepsinin maaşının da toplam 3 mudd hinta olduğu anlaşılmaktadır.⁹³

Osmanlı devrinde Sivas Sâhibiye Medrese ve Külliyesi'nin ekonomik yapısı, tıpkı kurulduğu ilk günlerde olduğu gibi gelir-gider dengesi gözetilerek sürdürülmüştür. Kurulduğu dönemde Sivas Sâhibiye Medrese ve Külliyesi döneminin en zengin gelir kaynağı olan vakıflardan birisidir.⁹⁴ Ancak vakıf gelirleri özellikle 1576'dan itibaren azalmaya başlamıştır.⁹⁵ Mesela II. Mahmud döneminde medresenin geliri senelik 13560 kuruş iken, vakfın kaynakları üç köy, beş mezra ve üç zemindi. Giderleri de gelirlere göre ayarlanmış ve böylece denge sağlanmıştır.⁹⁶ Vakfın gelirlerini cibayet adı altında toplayan cabiler bulunmaktadır. Sivas Sâhibiye Medresesi'nde 1718 yılında bu görevi yürüten Osman isimli şahsın yevmiesi iki akçe olarak kaydedilmiştir. Yine aynı şekilde 1785 yılında bu görevi yürüten Mehmed isimli cabinin de günlüğü iki akçedir.⁹⁷ Burada dikkat çeken nokta cabilerin aldıkları maaşın diğer cabiler ile kıyaslayıp, Osmanlı devrinde Sâhibiye Medresesi'nin vakıf geliri olarak ne seviyede olduğunun anlaşılabilmesidir. Çünkü o dönem cabiler vakıfların büyüklüklerine göre günlük 1 ila 10 akçe arasında maaş alırlardı. Sivas Sâhibiye Medresesi'nde görevli cabinin de günde 2 akçe maaş aldığı bilindiğine göre buradan vakıf gelirlerinin kurulduğu döneme oranla azalmış olduğu sonucu çıkarılabilir.

Osmanlı devrinde Sivas Sâhibiye Medresesi çalışanlarının ücretlerinde uygulanan bir yöntem dikkat çekmektedir. "Hisseli Bölünme" olarak adlandırılan bu yöntem ile alınan maaşların bir kısmı hisse yöntemi ile devredilmektedir. Mesela Hicri 1113 tarihli bir kayda göre Sâhibiye Medresesi'nde müderrislik

⁹² BOA, C.MF, 90/4496, H.15.09.1206.

⁹³ Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, s. 149.

⁹⁴ Odabaşı, a.g.e., s. 219.

⁹⁵ Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, s. 100.

⁹⁶ Gelir ve gider kalemlerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemek için bkz. Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilatı*, s. 148-150.

⁹⁷ Şahin, a.g.t., s. 153.

görevini yürüten Ahmed'in müderrislikte bulunan hissesinin yarısını oğlu olan Salih Mehmed'e verdiği yazılmıştır.⁹⁸ Zaman zaman da hissesinden kendi isteğiyle feragat eden görevliler görülmüştür. Buna bir örnek 1790 yılına ait bir kayıttan verilebilir. Bu tarihte imamlık görevini yürüten üç kardeşten Feyzullah isimli olanı kendi hissesinden feragat etmiştir.⁹⁹

Osmanlı devrinde Sivas Sâhibiye Medrese ve Külliyesi'nin sorunlarını iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar müteveli kaynaklı olan sorunlar ile vakıf arazisine yapılan müdahalelerdir. Mütevellilerin görevlerindeki temel prensip aslında yaptıkları işlerin vakfın lehine olması gerekliliğidir.¹⁰⁰ Ancak bazen mütevellilerin sorumluluklarının dışına çıktıkları görülmüştür. Bu noktada Sivas Sâhibiye Medrese ve Külliyesi'nde müteveli kaynaklı sorunlara verebileceğimiz örnekleri çeşitlendirebiliriz. Mesela kimi zaman vakfın tamire muhtaç olduğu durumlarda, mütevellilerin vakıf gelirlerini tamire değil de kendilerine ayırdıkları görülmüştür.¹⁰¹ Bir diğer örneği de görev tevcihinin verilmemesi üzerinden aktarabiliriz. Örneğin Hicri 1218 tarihli bir kayda göre, Sivas'ta Sâhibiye Medresesi'nin nısf tedris cihetine atanan müderris Abdurrahman'a mütevellisi görevini vermemiştir.¹⁰² Bazen de müteveli medrese çalışanının maaşına el koymuştur. Mesela Sâhibiye Medresesi'nde hitabet görevini sürdüren görevlinin maaşını, mütevellinin el koyması nedeniyle iki yıldır alamadığı bir dönem olmuştur.¹⁰³ Mütevellilerden kaynaklanan sorunlardan bir başkası ve belki de en ilginç bir usulsüzlüktür. Bu usulsüzlük ise şu şekilde gerçekleşmiştir. 1755 yılında medresede bulunan müderris ve müteveli, Sâhibiye Medresesi'nin mescidinde çahgen olarak görev yapan Ahmed ve Abdülbaki isimli iki kişiden çeşmenin tamir giderlerini istemiştir. Ancak müteveli ve müderrisin giderleri bir personelden istemesi vakfiyenin şartlarına tamamen ters düşmektedir. Açıkça çahgenler bir mağduriyete uğramışlardır. Ancak daha sonra bu konu üzerinde bir araştırma yapılarak çahgenlerin uğradığı haksızlık giderilmiştir.¹⁰⁴

Vakıf arazilerinden kaynaklı sorunları ise gelir kaynağına –arazilere- yapılan müdahaleler şeklinde görmekteyiz. Mesela Hicri 1138 tarihli bir belgede Sâhibiye Medresesi evkafından Sefereli nahiyesinin Divse köyündeki vakıf araziye bir

⁹⁸ BOA, AE. SMST. II, 11/1067, H.11.09.1113. Ayrıca bu belgede Sivas, Sivaz olarak yazılmıştır.

⁹⁹ BOA, AE, SSLM. III, 82/4933, H. 19.06.1204.

¹⁰⁰ Öztürk, a.g.m., s. 217-220.

¹⁰¹ Demirel, *Sivas Şehri Makaleler*, s. 171.

¹⁰² BOA, C.MF 162/8052, H. 29.03.1218.

¹⁰³ Yancı, a.g.t., s. 62.

¹⁰⁴ BOA, AE. SMHD. I, 50/3056, H. 2.02.1168; Yancı, a.g.t., s. 273,274.

müdahale olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁵ Yine Dört Numaralı Sivas Ahkâm Defteri'nde geçen bir kayda göre de Koçhisar nahiyesinde bulunan Sâhibiye Medrese ve Külliyesi vakfının gelirlerine Şeyh Erzurum Zaviyesi vakfının mütevellisi sahip olmak istemiştir.¹⁰⁶ Bununla birlikte kayıtlarda dikkatimizi çeken bir diğer sorun daha bulunmaktadır. Bu ise Selçuklu devrinde Sivas'ta yapılan tarihi yapılarda ortaya çıkan bazı sıkıntılardır. "*Asar-ı nadire-i Selçukiyyeden*" ifadesi ile başlayan Hicri 1318 tarihli bir belgede Sivas'ta bulunan Selçuklu döneminde inşa edilmiş medreselerin korunmasına yönelik çabalardan bahsedilmiştir. Böyle bir çabanın ortaya çıkmasındaki neden ise, bu medreselerde bulunan antika eserlerin tahrib edilmesi ve kaçırılmasına yönelik hareketlerin görülmesidir. Hatta bu eserler içerisinde kaçırılıp yüksek bir fiyata satılmak istenenler dahi olmuştur. Ancak devlet, bu kaçakçılığı bir önlemek adına caydırıcı önlemler almıştır. Gönderilen emir ile belirtilen bu önlemler ile Sivas'ta bulunan Selçuklu eserlerinin korunmasının gerekliliği belirtilmiş ve bu eserlerin zarara uğramasında dahil bulunanların şeri mahkemelerde yargılanacakları ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Osmanlı Devrinde Sivas Sâhibiye Medresesi'nin Fiziksel Görünümü ve Bakımı

Medresenin Osmanlı devrindeki fiziksel görünümü hakkında devrin seyyahlarından Evliya Çelebi'nin söyledikleri dikkat çekicidir. Sivas'a gelen Evliya Çelebi, Sâhibiye Medresesi'ni gördüğünde onun çehresi karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Medreseyi "*Kızıl Medrese*" olarak kaydeden seyyah, "*ibretle bakılacak bir medrese vardır ki İslam ülkelerinde öyle bir ilim yurdu ne yapılmıştır, ne de yapılır.*" diyerek buranın fiziki özelliklerini anlatmaya devam etmiştir. Medresenin taç kapısının kale kapısı gibi yüksek olduğunu, bina üzerindeki işlemelerin adeta türlü türlü renklerle yapılmış bir büyü olduğunu ifade etmiştir. Zamanla binada çeşitli bozulmaların olduğunu da söyleyen Evliya Çelebi, "*Bu medrese görülmeye layıktır. Bütün seyyahların dilinde övülüp durur.*" ifadesini kullanır. Son olarak da Sâhibiye Medresesi'nin kışın ve yazın ders işlenecek şekilde inşa edildiğini, odalarının sayısının iki kat halinde toplamda 80'i bulunduğunu söyler.¹⁰⁸ Sâhibiye Medresesi'nin fiziksel görünümü hakkında başka bir bilgiyi de 1870'li yıllarda Sivas'a gelen Boğos Natanyan vermektedir. O, Sâhibiye Medresesi ile alakalı olarak "*Büyük kapısının önünde minare şeklinde*

¹⁰⁵ BOA, C.MF 80/3999, H.29.08.1138.

¹⁰⁶ BOA, SAD 4, 130/1.

¹⁰⁷ BOA, DH. MKT 2437/56, H.18.08.1318. bkz. Ek No: 2

¹⁰⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul 2011, s. 335.

yapılar yükselmektedir. Bunların üzeri ufak ufak ve rengârenk camlarla süslenmiştir. Güneş ışınları bunları yıldız misali parlattığından bazen sırçalı cami adı da verilmiştir. Çifte minaresi, muhteşem oymaları, dikkat çekicidir. Özellikle de kapının alın kısmına oyulmuş ejder ve süslemeler zanaatkâr işi." ifadesini kullanır.¹⁰⁹ 1890 yılında Sivas'a gelen Vital Cuinet ise daha sonra "Asya Türkiye'si" olarak Türkçeye çevrilecek olan seyahatnamesinde Sâhibiye Medresesi ile alakalı olarak sadece dış yüzü bozulmamış harabe halinde medrese ifadesini kullanır.¹¹⁰

Anadolu'da medreseler, fiziksel görünüm ve yapılarından dolayı halk arasında vakfiyelerindeki kayıtlardan daha farklı isimler ile de anılabilmektedir. Bu durum Selçukluların yapmış olduğu medreseler içerisinde yaygın bir şekilde görülüyordu. Tıpkı Konya'da inşa edilen "Muslihiyye Medresesi" gibi. Muslihiyye Medresesi içerisindeki sırlı tuğla ve çini süslemelerinden dolayı "Sırçalı"¹¹¹ Medrese" olarak da adlandırılıyordu.¹¹² Bu isim değişikliğinin bir örneğine de Sivas'ta rastlamak mümkündür. Vakfiyesinde "Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye" olarak kaydedilen "Sâhibiye Medresesi", minarelerindeki mavi çinilerden dolayı, Osmanlı devrinde Sivas'ta yaşayan halk tarafından 1700'lü yılların sonunda "Gök Medrese" olarak anılmaya başlamıştır.¹¹³ Bu isim değişikliği sadece yerel ile kalmayıp geniş bir çevreye ulaşmıştır. Hatta medresenin bulunduğu mahalle, zamanla Gök Medrese Mahallesi olarak anılmaya başlamış ve Osmanlı arşiv belgelerinde bu isimle kaydedildiği de görülmüştür. Örneğin Hicri 1238 tarihli bir belgede Sivas'ta Hacı İbrahim Bey'den bahsederken onun Gök Medrese Mahallesi'nde ikamet ettiği ifadesi geçer.¹¹⁴

Osmanlı devrinde, Türkiye Selçuklu Devleti ve Anadolu Beylikleri döneminden miras kalan medreselere sahip çıkma düşüncesi ön plandadır. Bu düşünce de gerek devletin doğrudan gerekse vakıflar aracılığı ile tarihi yapılar üzerinden bakım ve onarım yapılmasına sebep olmuştur. Zaten o dönemin yapıları da almış oldukları tahribatlar nedeniyle neredeyse her yıl tamire muhtaç bir haldedirler.¹¹⁵ Aslında Evliya Çelebi'nin Sâhibiye Medresesi'ni görünce

¹⁰⁹ Boğos Natanyan, *Sivas 1877*, İstanbul 2008, s. 283, 366.

¹¹⁰ Adnan Mahiroğulları, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, İstanbul 2001, s. 134.

¹¹¹ Şemseddin Sami bu kelimeyi, "Çakıl taşıyla kumun eritilmesinden hâsıl olup kızgın hamuruna bir demir boru ile üflenerek muhtelif kaplar vesairler yapılması, şeffaf cisim, cam." Olarak tarif eder. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 834.

¹¹² Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 89; Abdüsselam Uluçam, "Sırçalı Medrese", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 126.

¹¹³ Demirel, *Sivas Şehri Makaleler*, s. 57.

¹¹⁴ BOA, D.BŞM/d.07325, Y.7325, H.29.03.1238.

¹¹⁵ Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, s. 69.

“Zamanla felek nice yerlerini bozmuştur.” cümlesini söylerken de medresenin uğradığı tahribattan ve onun bakıma olan ihtiyacından bahsetmiş olmalıdır.¹¹⁶

Bir yapıyı tahrib edecek en önemli dış etkenin doğa olayları olduğu söylenebilir. Bu doğa olayları içerisinde de depremler ön plana çıkmaktadır. Bu noktada Sivas’ta Osmanlı döneminde ciddi bir deprem olup olmadığı sorusu akıllara gelir. Aslında arşiv belgelerinde on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru doğrudan Sivas’ın merkezinde olmasa da yakınlarında bulunan Koyulhisar ve Suşehri’nde çok sayıda deprem olduğu kaydedilmiştir.¹¹⁷ Alptekin Yavaş’ın, N.N. Ambraseys ile CF. Finkel’den aktardığı kadarıyla da Sivas’ta 1668, 1695, 1754 ve 1794 yıllarında büyük depremler olmuş ve bu depremler de şehri ciddi anlamda tahrib etmiştir.¹¹⁸ Bu depremlerin Sâhibiye Medresesi üzerinde ne derece etkisinin olduğunu tahmin etmek elbette ki imkân dâhilinde değildir. Ancak Alptekin Yavaş, Sâhibiye Medresesi’nin Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde bulunan dosyasında Müfit Yılmaz’a ait bir raporun bu tahribatın boyutu hakkında bilgi verdiğini söyler. Rapora göre yaşanan bu depremler sonucunda Sivas Sâhibiye Medresesi’nin kuzeydoğu kaleyi oluşturan taşları oldukları yerde dönmüşlerdir ki onun yorumuna göre de bu “ancak bir deprem etkisi ile oluşabilir.”¹¹⁹

Binanın tamiratına yönelik olan ilk yazılı belgeye 1718/1719 yılında rastlanmaktadır. Bu tarihlerde medrese mescidinde günde beş vakit ezanın okunmasında minarelerinin tahrib olmasından dolayı aksaklıklar görülmeye başlamıştır. Bu yüzden de minarede bir onarım yapılması hâsıl olmuştur. Nitekim bu onarım gerçekleşmiş ve minarelerin bazı bölümleri ile birlikte şerefelerde güçlendirilmiştir. Böylece mescidin işlevinin yerine getirilmesi sağlanmıştır.¹²⁰ Sâhibiye Medresesi’nde 1824 yılında bir başka tamirat daha gerçekleşmiştir.¹²¹ Alptekin Yavaş’a göre bu tamiratın gerçekleşmesinin nedeni yaşanan bir depremdir. O, 1794 yılında yaşanan ve şiddeti İstanbul’da dahi hissedilen bir depremin tarihi ile binanın onarım tarihinin yakınlığını

¹¹⁶ *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 335; Odabaşı, a.g.e., s. 220.

¹¹⁷ Hatta 1899 yılında Koyulhisar’da yaşanan bir depremde Hükümet Konağı dâhil birçok bina harap olmuştur. (BOA, DH.MKT.2172/46, H.18.10.1316.)

¹¹⁸ Alptekin Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 344n.

¹¹⁹ Yavaş, a.g.t., s. 344n.

¹²⁰ Muzaffer Erdoğan, “Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.7, Ankara 1968, s. 163,164; Yavaş, a.g.t., s. 344, 345, 345n; Odabaşı, a.g.e., s. 220n.

¹²¹ Yegân Kâhya, Gülsün Tanyeli, Kani Kuzucular, “Sivas Gökmedrese Üzerine Yeni Bir Değerlendirme”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Konya 2001, s. 442.

bağdaştırmaktadır. Yaşanan bu şiddetli deprem ile birlikte binada hasar olduğu ve bu onarım ile tahribatın giderilmek istendiğini düşünmektedir.¹²² Bu onarım müftü Sarı Hatip Zade ile birlikte müderris Seyyid Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Hatta onarım esnasında beyaz mermer üzerine işlenmiş ve medresenin doğu tarafına onarılan kısmın duvarına konulmuştur. Onarım kitabesinde ise şu cümleler yazmaktadır: “Muhakkak müftü ve müderris Seyyid Abdullah onu 1239 H. Ramazan başında tamir edip onardı. Sanki onu ikinci kez yeniden yaptı. Allah onun çalışmasından ve iyi niyetinden dolayı hayrını çoğaltsın.”¹²³ Bu tamirattan geriye kalan onarım kitabesinde geçen “ikinci kez yaptırdı” ifadesi aslında bizlere bu gerçekleşen tamiratın ne denli geniş olduğunu gösterir niteliktedir. Gerçekten de 1824 yılında gerçekleşen bu onarımda medresenin bir bölümüne ahşap üst kat ilave edilmiş, yıkılan ana eyvan ile iki yanındaki mekânın avluya bakan kesimleri örülen duvar ile binanın dışında bırakılmış ve bazı yerleri de yeniden örülmüştür.¹²⁴ Hicri 1312 tarihli bir belgede Sivas’ta yaşanan depremden dolayı Askeri Rüşdiye’nin tahrib olduğu kaydı geçmektedir.¹²⁵ Bu noktada düşünüldüğünde bu tahribata sebep olan depremin etkisinin fazla olduğu anlaşılabilir. Bu depremin Sâhibiye Medresesi’ni de etkileyip etkilemediği üzerinde ancak yorum yapılabilir. Bu depremden birkaç yıl sonra Sivas Valisi Reşit Akif Paşa döneminde, Evkaf Nezareti tarafından medresede bir onarım gerçekleştirilmiştir.¹²⁶ Bu onarımın Sivas’ta Askeri Rüşdiye’yi tamamen harap eden deprem ile alakalı olması akla yatkın gelmektedir. Yapı, çeşitli onarımlarla güçlendirilmeye çalışılsa da gün geçtikçe bakım ihtiyacı artarak devam etti. Bu yüzden de Osmanlı devrinde gerçekleşen bakım ve onarımlar, Cumhuriyet döneminde de devam etti.¹²⁷

¹²² Yavaş, a.g.t., s. 345-345n.

¹²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Rıdvan Nafiz Edgüer, *Sivas Şehri*, haz. Recep Toparlı, Ankara 2014, s. 183-184, 184n.

¹²⁴ Yavaş, a.g.t., s. 345.

¹²⁵ BOA, Y. PRK. UM. 30/88, H.16.04.1312.

¹²⁶ Uzunçarşılı- Edgüer, a.g.e., s. 184; Yavaş, a.g.t., s. 345, 346.

¹²⁷ Sivas Sâhibiye Medresesi’nde en geniş bakım ve onarımlarından birisi Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiştir. Alanında uzman kişiler arasından kurulan bir ekip ile birlikte gerçekleşen bu faaliyetler sonucundan medrese binası yeniden ayağa kaldırılmıştır. Orhan Cezmi Tuncer “Sivas Gök Medrese” isimli hacimli eserinde, kendisinin de dâhil olduğu bu bakım çalışmalarını fotoğraflarla da destekleyerek detaylı bir şekilde aktarır. bkz. Orhan Cezmi Tuncer, *Sivas Gök Medrese*, Ankara 2008; Bu bakımdan sonra medrese belli bir süre kapalı kaldı. Daha sonra ise yeni bir yenileme süreci başlatıldı. Sivas Valiliği öncülüğünde gerçekleştirilen yenileme çalışmalarının ardından medrese binası 2020 yılının Aralık ayında “Vakıf Müzesi” konseptinde hizmet vermeye hazır hale geldi.

Osmanlı Devrinde Sosyal Hayat İçerisinde Sivas Sâhibiye Medresesi

Mahalle, devamlı ya da geçici olarak ikamet etmek için kurulan hanelerden oluşan, bir şehir ya da kasabanın en küçük parçasıdır.¹²⁸ Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte bu coğrafyada da Türk-İslam mahalleleri görülmeye başladı. Bu da, Anadolu'ya gelen Türklerin elde ettikleri Bizans şehirlerindeki ibadet mekânlarını camiye çevirmeleri veya bölgede bulunan tarihi yapıları kendi kullanımları altına alıp bu yapıların çevresine yerleşmeleriyle olmuştur.¹²⁹ Vakıfların bu noktadaki işlevi ise mahallenin teşkilatlanmasında büyük rol oynamaktır.¹³⁰ Böylece de Türklerin Anadolu'da oluşturduğu ilk Türk-İslam mahalleleri temel olarak camiler, mescidler, tarihi yapılar etrafında şekillenmiştir. Türkiye Selçuklu devrinde başlayan bu süreç, Osmanlı döneminde gelişerek devam etmiştir. Osmanlı devrinde mahalleli birbirini tanıyan, birbirlerinden sorumlu olan ve sosyal bir dayanışma içerisinde yaşayan bir topluluk haline gelmiştir.¹³¹

Medrese ve mescidin çevresinde mahalle oluşmasına bir örnek de Sivas Sâhibiye Medresesi üzerinden verilebilir. Mahalle, Osmanlı devrinde aktif bir şekilde işlemiş olan medresenin etkisiyle giderek gelişmiştir. Sâhibiye Medresesi'nin etrafında gelişen bu mahalle on beşinci yüzyılın ortalarında "*Mahalle-i Mescid-i Medrese*" olarak adlandırılırken, on altıncı yüzyılın başlarında isim "*Medrese-i Sâhib*"e dönmüş ve on sekizinci yüzyılda ise medresenin halk arasındaki isim değişikliğiyle alakalı olarak "*Gök Medrese*"¹³² olarak anılmaya başlamıştır.¹³³ Mahalle'de bulunan hane sayısı da yıllar geçtikçe artarak devam etmiştir. 1455 yılında on hane olan Gök Medrese Mahallesi'ndeki hane sayısı, 1574'de otuz üçe, 1840'da ise seksen üçe kadar çıkmıştır. Mahalledeki Müslüman erkek nüfusu ise 1831'de iki yüz beştir.¹³⁴ Mahallede Osmanlı devri boyunca sadece Sâhibiye Medresesi'nin mescidi kullanılmıştır. Bu görüşümüze dayanak

¹²⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, Ali Murat Yel, "Mahalle", *DİA*, C. XXVII, Ankara 2003, s. 323; Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1304.

¹²⁹ Ahmet Akşit, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. V, S. 1, Çankırı 2014, s. 68.

¹³⁰ Mehmet Şeker, *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara 1984, s. 97.

¹³¹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlevi ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, S. 4, İstanbul 1984, s. 69.

¹³² Mahallenin isminin "Gök Medrese" şeklinde Osmanlı Arşiv Kayıtlarına yansımaları için bkz. Ek No: s. 3.

¹³³ Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, s. 71.

¹³⁴ Salih Şahin, *Mekân ve İnsanıyla Sivas*, İstanbul 2013, s. 60-61,510.

olarak da Osmanlı dönemi içerisinde mahallede başka bir mescidin inşa edilmemiş olması gösterilebilir.¹³⁵

Osmanlıda mahalleler, çeşitli alt yapı hizmetleri ve eğitim konularında oluşturduğu vakıflar aracılığı ile kendi kendine yeter bir durumdaydı.¹³⁶ Bu yüzden de bir Osmanlı mahallesinde en önemli müesseselerden birisi “avarız akçesi” vakfıydı. Bu vakıf sistemi mahalleli arasındaki sosyal dayanışmayı temel alan, mahallenin ortak giderlerini karşılamak için oluşturulan bir fon niteliğindedir. Fonda toplanan para da mahalle ileri gelenlerinin iradesiyle gereken yerlere harcanır.¹³⁷ Bu yerler de genellikle mahallede bulunan cami, mescid, çeşme gibi yapıların bakım ve onarımı ile birlikte bu yapıların ihtiyacı olan mum ve kandillerin alınması üzerinedir.¹³⁸ Sivas’ta Gök Medrese Mahallesi’nde de avarız akçesi müessesesinin var olduğu bilinmektedir. Şöyle ki On Altı Numaralı Sivas Şer’iye Sicili’nde geçen bir ifade bu görüşümüze dayanak oluşturabilir. Bu kayda göre, Gök Medrese Mahallesi’nde ikamet eden Saniye Bint-i El Hac Ahmed, çeşitli mallar ile birlikte 600 kuruşu vakfetmiştir. Bu vakıf gelirleriyle de her sene mahallede bulunan camiye bir kıyye balmumu alınması ile birlikte mübarek gecelerin birinde komşulara helva dağıtılmasını da şart olarak koymuştur.¹³⁹ Burada avarız akçesi müessesesine vakfedilmiş olabileceği düşünülebilir. Mahallede Osmanlı devrinde bir başka mescid yapılmadığı bilindiğine göre burada vakfedilen malın Sâhibiye Medresesi mescidine olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sâhibiye Medresesi, kurulduğu dönemde devrin önde gelen medreselerinden birisiydi. Vakıf gelirlerinin fazla olması bu medreseyi kuruluş döneminde ekonomik açıdan da ön plana çıkarmıştı. Ekonomik gücünden dolayı da devrin şartları gereği önemli müderrislerin tercih ettiği bir kurum konumuna geldi. Bu yüzden de kurulduğu dönemde Sivas Sâhibiye Medresesi’nde birçok ilim adamı yetişti. Türkiye Selçukluları döneminde faaliyetlerine başlayan bu medrese, Osmanlı devrinde gelişerek devam etti.

Sâhibiye Medresesi’nin Osmanlı dönemindeki en önemli gelişimi hiç şüphesiz ki devletin medrese sisteminde teşkilatlanmaya gitmesi sonucunda

¹³⁵ Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, s. 71.

¹³⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul 2012, s. 233.

¹³⁷ Ergenç, a.g.m., s. 75-76; Mehmet İpşirli, “Avarız Vakfı”, *DİA*, C. IV, İstanbul 1991, s. 109; Ahmet Tabakoğlu, a.g.e., s. 473.

¹³⁸ Ergenç, a.g.m., s. 76.

¹³⁹ Mustafa Apaydın, *16 Numaralı Şer’iye Sicili’ne Göre Sivas*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2010, s. 162.

gerçekleşti. Böylece Sâhibiye Medresesi, “kırklı” ve “hariç elli” olarak adlandırılan dereceye girmişti. Bu yüzdende Türkiye Selçukluları döneminde daha çok müderrisin donanımına bağlı olarak okutulan dersler, bu dönemde bir sisteme oturtulmuştur. Yine aynı şekilde haftanın tatil günleri ile birlikte ders yapılan saatler de bu sistem ile belirlenmiştir. Böylece Sâhibiye Medresesi’nde Türkiye Selçukluları döneminde daha dağınık olup genellikle müderrise bağlı olan yapı Osmanlı Devleti döneminde belli bir sistem üzerine oturtulmaya çalışılmıştır.

Sâhibiye Medresesi’nde müderrisin önemi doğal olarak Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir. Ancak bu dönemde müderris sayısında bir artış görülmeye başlamış, zamanla da bu göreve müştereken atanmalar görülmüştür. Osmanlı Devleti’nde medrese mezunlarının sayısının zamanla artmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan “*nısf müderrislik*” vazifesine Sâhibiye Medresesi’nde de rastlanmıştır. Bu da bize göstermektedir ki ilk kurulduğunda bir adet olarak belirlenen müderris sayısı Osmanlı dönemi Sâhibiye Medresesi’nde ciddi bir şekilde artmıştır. Tıpkı öğrenci sayısında olduğu gibi. Belli bir süre vakfiyesinde belirtilen şartlara uygun şekilde yirmi olan öğrenci sayısı Osmanlı zamanında bir dönem elli beşe kadar yükselmiştir. Osmanlı dönemi Sâhibiye Medresesi’nde öğrenciler üzerinde görülen bir başka değişiklik daha vardı. Bu da öğrencilerin başarıya göre derecelendirilmesiydi. Bahsedildiği üzere kurulduğu dönem öğrenciler, üstünlük derecelerine göre sıralanıyorlardı ve buna göre de burs alıyorlardı. Ancak Osmanlı döneminde bu uygulamadan vazgeçilmiş ve öğrenciler arasında üstünlük derecesi uygulaması terk edilmişti.

Sâhibiye Medresesi, Osmanlı Devleti’nde de ilim adamı yetiştirme konusundaki işlevine devam etmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti’nin ilk döneminde Sâhibiye Medresesi’nde yetişen ilim adamları konusunda tahminler yürütsek de bu medresede Osmanlı Devleti’nin son döneminde yetişmiş çok sayıda ilim adamı olduğunu ifade edebiliriz.

Osmanlı Devleti döneminde mevcut vakıf statüsünü koruyan Sâhibiye Medresesi’nin kadro şeması da vakfiyesine bağlı kalmıştır. Vakfın en yetkin idarecisi olan mütevellilik görevi bu dönemde de babadan oğula geçmiştir. Mütevelliler Osmanlı döneminde de yüksek maaş alıyorlardı. Müezzin, imam, bevvab, ferraş, kayyım, cabi, türbedar, çahken ve tabbah tıpkı kurulduğu dönemde olduğu gibi Osmanlı devrinde medrese de bulunan görevliler arasındadırlar. Medrese görevlileri açısından kurulduğu dönem ile Osmanlı dönemi arasında görülen fark bu görevleri icra edenlerin sayılarında Osmanlı

devrinde görülen artıştır. Bir diğer önemli fark ise Sâhibiye Medresesi Mescidine ilk defa bir hatibin atanmasıdır (1717/1718 yılı).

Ekonomik olarak gelir-gider dengesine göre idare edilen Sâhibiye Medresesi ve Külliyesi kurulduğu dönemde devrin gelir kaynağı açısından en zengin vakıflarından birisiydi. Ancak Osmanlı Devleti döneminde on altıncı yüzyılın sonlarından itibaren gelirlerinde ciddi bir şekilde azalma görülmeye başlamıştı. Hatta cabi vazifesini yürüten görevlinin aldığı maaştan yola çıkarak Osmanlı Devleti döneminde Sâhibiye Medresesi'nin gelirlerindeki azalmanın ne denli ciddi olduğu ortaya çıkmaktadır. Osmanlı devrinde Sâhibiye Medresesi'nde hisseli bölünme sistemi görülmüş ve bir görevde bulunan isim zaman zaman kendi hissesinden feragat etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı döneminde vakfın çeşitli sorunları ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan en ciddi vakfın arazi geliri kaynaklarına yapılan müdahalelerdir. Diğerleri ise genellikle mütevellî kaynaklı olup, görev vermeme ve birtakım usulsüzlüklerdir. Yirminci yüzyıla girilirken devleti sert önlem almaya yöneltecek kadar ciddi bir sorun olarak görülen ise bu tarihi yapıda bulunan antikaların çalınma ve tahribat edilme ihtimalidir.

Yıllar geçtikçe Sâhibiye Medresesi'nin fiziksel görünümünde, Osmanlı devrinde Sivas'a gelen seyyahlarında da dikkatini çeken birtakım yıpranmalar görülmüştür. Bu yüzden de bina üzerinde çeşitli tahribat ve onarımlar gerçekleşmiştir. Bilinen ilk onarım on sekizinci yüzyılın başında medrese mescidinin minarelerini kapsayacak şekilde olmuştur. En ciddi tamirat ise 1824 yılında gerçekleşen onarımdır. Bu onarım ile medresenin adeta ikinci kez inşa edildiğini tamirat kitabesinden yola çıkarak söyleyebiliriz.

Vakfiyesinde Sâhibiye Medresesi olarak adlandırılan bu yapı uzun yıllar boyunca aynı şekilde adlandırılmaya devam etmiştir. Ta ki on sekizinci yüzyıla kadar. Bu yüzyılda Sivas'ta yaşayan halk medreseye çinilerinden dolayı "Gök" ismini vermiş ve artık Sâhibiye Medresesi olarak bilinen yapı on sekizinci yüzyıldan itibaren Gök Medrese olarak anılmaya başlamıştır. Bu durum etrafında oluşan ve Mahalle-i Mescid-i Medrese olarak anılan mahallenin isminin de Gök Medrese Mahallesi'ne dönüşmesine sebep olmuştur. Osmanlı devrinde Gök Medrese Mahallesi'nde yaşayan halk, mahalle-vakıf ilişkisinin en iyi örneklerini vermiş ve oluşturdukları bir nevi dayanışma fonu olan avarız akçesi yöntemiyle Sâhibiye Medresesi'nin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

KAYNAKÇA

- BOA, SAD 4. 130/1.
- BOA, AE. SMST. II, 11/1067, H. 11. 09. 1113.
- BOA, AE. SAMD. III, 213/20587, H. 07.02.1124.
- BOA, C.MF. 80/3999, H. 29. 08. 1138.
- BOA, AE, SMHD. 452652, H. 22. 05. 1155.
- BOA, AE. SMHD. I, 50/3056, H. 2.02.1168.
- BOA, AE. SMST. III, 66/4856, H. 15. 06. 1171.
- BOA, AE, SSLM. III, 82/4933, H. 19. 06. 1204.
- BOA, C.MF. 91/4538, H. 29. 01. 1206.
- BOA, C.MF. 90/4496, H. 15. 09. 1206.
- BOA, C.MF. 162/8052, H. 29. 03. 1218.
- BOA, HAT. 1514/73, H. 23. 12. 1225.
- BOA, D.BŞM/d. 07325, Y.7325, H. 29. 03. 1238.
- BOA, HAT. 1572/44, H. 29. 12. 1242.
- BOA, ML.VRD.TMT.d., 14469-, H. 29. 12. 1261.
- BOA, Y.PRK. UM. 30/88, H. 16. 04. 1312.
- BOA, DH. MKT. 2172/46, H. 18. 10. 1316.
- BOA, DH. MKT. 2437/56, H. 18. 08. 1318.
- Aksarayı, *Müsameretü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- Akşit, Ahmet, "Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi*, C. V, S. 1, Çankırı 2014, s. 67-88.
- Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989.
- Aşıkpaşazade Tarihi, haz. Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- Atçeken, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- Aziz b. Esterabadi, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- Balık, İbrahim, "Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 29 Eylül 1 Ekim 2005*, ed. İbrahim Yasak, Sivas 2006, Es-Form Ofset, s. 261-268.
- Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Bayram, Sadi- Ahmed Hamdi Karabacak, "Sâhib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara 1981, s. 31-69.
- Bilget, N. Burhan, *Gök Medrese*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Birbudak, Togay Seçkin, "Sâlnâmelere Göre Sivas Vilayeti'nde Eğitim-Öğretim (1898-1903)", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. I, S. 1, Kastamonu 2007, s. 303-316.
- Bozkurt, Nebi, "Medrese", *DİA*, C. XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 323-327.

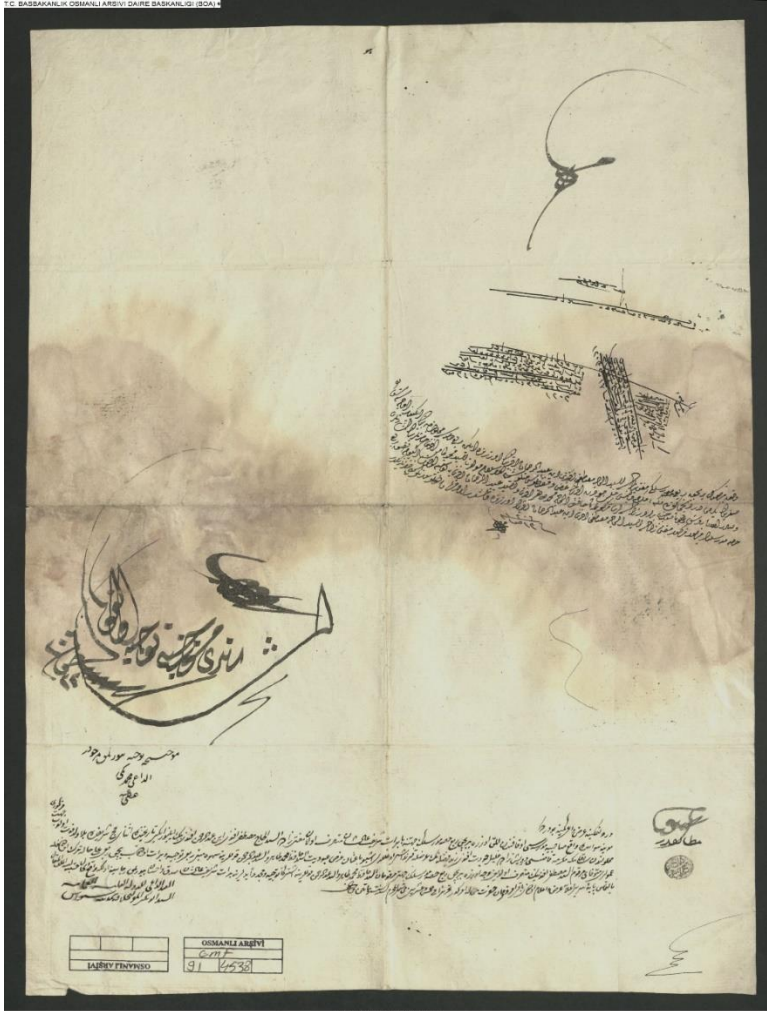
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul 1972.
- Çelik, Buket, "Sivas'ın Arşiv Envanteri", *Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu 25-27 Nisan 2019*, C. II, ed. Hakan Yekbaş, Ahmet Yüksel, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2019.
- Danişmend Gazi Destanı*, haz. Necati Demir, Hece Yayınları, Ankara 2006.
- Demirel, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Makaleler*, BMS Matbaacılık, Sivas 2006.
- Demirel, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- Demirel, Ömer, *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Denizli, Hikmet, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Sivas.
- Duran, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- Doğan, Sema, "Kümbet", *DİA*, C. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 547-550.
- Ebu'l Fazl Nebiyi, *Tarikh ale Chopan*, Tahran 1352.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- Erdoğan, Muzaffer, "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 7, Ankara 1968, s. 149-205.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, S. 4, İstanbul 1984, s. 69-78.
- Ertuğrul, Özkan, "Gök Medrese", *DİA*, C. XIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 138-139.
- Göde, Kemal, *Eratnalılar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l Hadislerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf", *DİA*; C. XLII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 475-479.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- Hızlı, Mefail, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2, Bursa 1987, s. 273-281.
- İbni Bibi; *Ahbar ı Selçuk i Rum*, Tahran 1350.
- İbni Bibi, *El Evamirü'l Ala'iyye fi'l Umuri'l Ala'iyye*, C. II, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- İpşirli, Mehmet, "Avarız Vakfı", *DİA*, C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 109.
- İpşirli, Mehmet, "Cabi", *DİA*, C. VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 529-530.
- İpşirli, Mehmet-Tahsin Yazıcı, "Ferraş", *DİA*, C. XII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 408-409.
- İpşirli, Mehmet, "Müderriş", *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 468-470.

- Kâhya, Yegân-Gülsün Tanyeli, Kuzucular Kani, "Sivas Gökmedrese Üzerine Yeni Bir Değerlendirme", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 2001, s. 441-449.
- Kaya, Abdullah, "Selçuklular Döneminde Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kocaeli 2008, s. 212-242.
- Kaya, Erol- Nurettin Birol, *Sivaslı Son Dönem Osmanlı Uleması*, İstanbul 2019.
- Kayaoğlu, İsmet, "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış", *Vakıf Haftası Dergisi*, S. 2, Ankara 1985, s. 22-25.
- Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri- Ali Murat Yel, "Mahalle", *DİA*, C. XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 323-326.
- Mahiroğulları, Adnan, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2001.
- Mahmood Penah Behnam, *Torkan Dar Gozar Tarikh*, İntişar Sebzan, Tahran 1387.
- Merçil, Erdoğan, Sâhib Ata, *DİA*, C. XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 515,516.
- Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- Natanyan, Boğos, *Sivas 1877*, Bizzamanlar Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Niğdeli Kadı Ahmed, *El Veledü's Şefik Ve'l Hafidü'l Halik*, çev. Ali Ertuğrul, C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2015.
- Odabaşı, Zehra, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür ve Sanat, İstanbul 2019.
- Özaydın, Abdülkerim, "Nizamiye Medresesi", *DİA*, C. XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 188-191.
- Özcan, Abdülkadir, "Kapıcı", *DİA*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Özmel, İsmail, "Kayım", *DİA*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 107-108.
- Öztürk, Nazif, "Mütevelli", *DİA*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 217-220.
- Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Sakkar es Sami, "Muid", *DİA*, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 86- 87.
- Sarıçam, İbrahim- Seyfettin Erşahin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- Sönmez, Selami, *Anadolu'daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1992.

- Şahin, Salih, *Hurufat Defterlerine Göre Sivas Sancağı Vakıfları (1696-1834) Metin ve İnceleme*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Şahin, Salih, *Mekân ve İnsanıyla Sivas*, İstanbul 2013.
- Şeker, Mehmet, *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- Tuncer, Orhan Cezmi, *Sivas Gök Medrese (Sahip Ata Fahrettin Ali Medresesi)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Ötügen Yayınevi, İstanbul 2005.
- Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.
- Uluçam, Abdüsselam, “Sırçalı Medrese”, *DİA*, C. XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 126-127.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 2014.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz Edgüer, *Sivas Şehri*, haz. Recep Toparlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2014.
- Ünver, Süheyl, *Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1946.
- Yancı, Ülkü, *18. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Medrese Teşkilatı*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas 2017.
- Yavaş, Alptekin, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali’nin Mimari Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Yediylıdız, Bahaeddin, “Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 15, Ankara 1982, s. 23-53.
- Yediylıdız, Bahaeddin, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 17, Ankara 1983, s. 55-60.
- Yücel, Abubekir Sıddık, “Sivas Şer’iyye Sicilleri Toplu Kataloğu Üzerine”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. XXII, S. 2, Sivas 2018, s. 1059-1079.

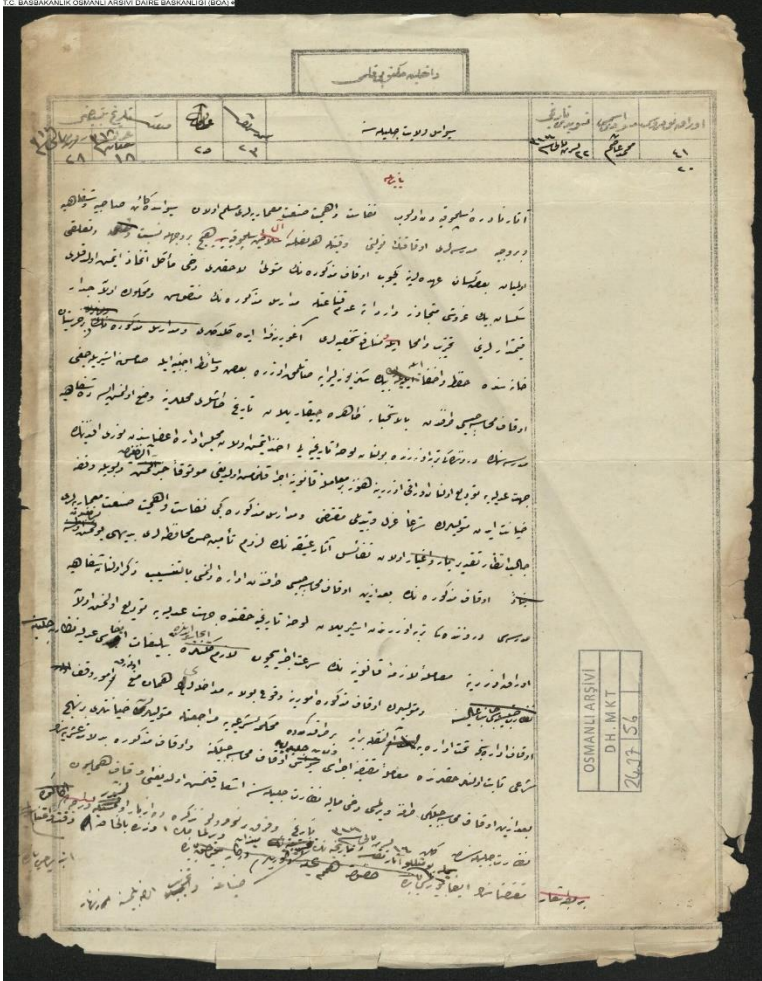
EKLER:

Ek No: 1



Sâhibiye Medresesi Müderrisliği Görevine Mehmed Tahir ve Abdurrahman Efendi'nin Müstereken Atıldığını Gösteren Arşiv Kaydı. (BOA, C.MF. 91/4538, H.29.01.1206

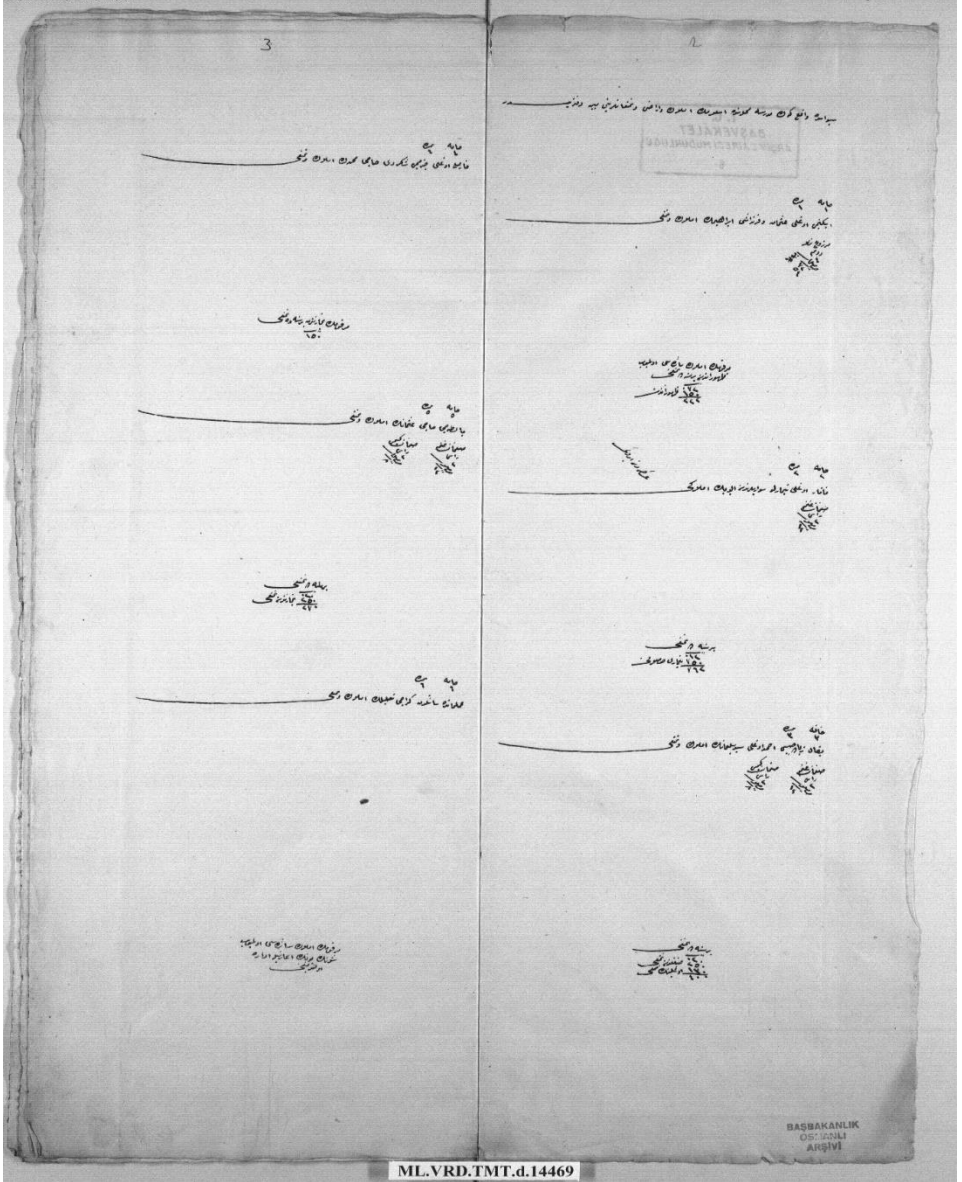
Ek No: 2



DH.MKT.02437.00056.001

Sivas'ta bulunan Türkiye Selçuklu Devleti Döneminden Kalma Medreselerin Değerli Eşyalarının Kaçırılması ve Tahrib Edilmesinin Önlenmesi İçin Alınan Kararı Gösteren Belge (BOA, DH. MKT 2437/56, H.18.08.1318)

Ek No: 3



Sivas'ta Gök Medrese Mahallesindeki Müslüman Ahalisinin Emlak ve Temettuatını
Mübeyyin Defterden (BOA, ML. VRD. TMT. d., 14469-, H.29.12.1261)

